

Kansen aan de kust

Onderzoek naar en handleiding voor een betere
bereikbaarheid en toegankelijkheid van het strand

Opdrachtgever: Gemeente Veere
Thema coördinator: Gemeente Schouwen-Duiveland
Opdrachtnemer: Leisure Result
Datum: Februari 2009

Dit onderzoek is mede mogelijk gemaakt met financiële ondersteuning van de Europese Unie (EFRO, Interreg IVA programma).

INHOUD

1.	INLEIDING	4
1.1	Leeswijzer	4
2.	DOELSTELLINGEN EN AANPAK	5
2.1	Doelstellingen	5
2.2	Aanpak	5
3.	MARKTANALYSE	7
3.1	Algemene macrotrends en ontwikkelingen	7
3.2	Demografische ontwikkelingen in Nederland en België	8
3.2.1	Vergrijzing en ontgroening in Nederland	8
3.2.2	Vergrijzing en ontgroening in België	9
3.2.3	Conclusie	9
3.3	Ontwikkelingen in aantal personen met een handicap in Nederland en België	9
3.3.1	Nederland	9
3.3.2	België	10
3.3.3	Conclusie	11
3.4	Leeftijdsonwikkeling vakantiegangers Zeeland en de Vlaamse kust	11
3.4.1	Zeeland	11
3.4.2	Vlaamse kust	12
3.4.3	Conclusie	13
3.5	Samenvatting	13
4.	BELEIDS- EN ONDERZOEKSANALYSE	14
4.1	Beleid gemeenten en provincies	14
4.1.1	Beleid in Vlaanderen	14
4.1.2	Beleid in Zeeland	15
4.2	Beleid zorginstellingen, gehandicaptenorganisaties, toeristische organisaties	16
4.2.1	Vlaanderen	16
4.2.2	Zeeland	17
4.3	Conclusie	18
5.	INTERVIEWS	19
5.1	Knelpunten	19
5.2	Suggesties voor verbetering	20
5.3	Conclusie	21
6.	WERKBEZOEKEN EN WERKCONFERENTIE	22
6.1	Ochtendpanel	22
6.2	Middagpanel	24
6.3	Bouwstenen voor de Handleiding	25
7	HANDLEIDING BEREIKBAARHEID EN TOEGANKELIJKHEID	27
7.1	Succesbepalende factoren	27
7.1.1	Hardware	27
7.1.2	Software	29
7.1.3	Orgware	31
7.2	Basisniveau voorzieningen	32
7.2.1	Hardware	32
7.2.2	Software	33
7.2.3	Orgware	34
7.3	Samenvatting	34
	BRONNEN	36
	BIJLAGE 1 CHECKLIST TOEGANKELIJKHEID EN BEREIKBAARHEID STRANDEN NEDERLAND EN VLAANDEREN	38
	BIJLAGE 2 VOORBEELDPROJECTEN	42
	BIJLAGE 3 AFRONDING PROJECT	43
	BIJLAGE 4 DEELNEMENDE EUREGIO-PARTNERS	44
	BIJLAGE 5 LIJST VAN GEINTERVIEWDE ORGANISATIES	45

1. INLEIDING

De consument heeft in toenemende mate andere wensen ten aanzien van het aanbod in de vrijetijdssector. Een voorbeeld hiervan is de toegenomen belangstelling voor gezondheid, bewegen en buiten-zijn. Daarnaast verandert de vraag naar producten ook door de toenemende vergrijzing: tot op hogere leeftijd blijven mensen mobieler, zijn actief en willen op pad. Toch komt de hogere leeftijd niet zonder ongemakken: mensen zijn minder vief ter been en willen graag voorzieningen die passen bij hun fysieke en geestelijke gesteldheid. Enige tijd geleden is zelfs de eerste rollator met navigatiesysteem ontwikkeld!

Succesvolle nieuwe product/ marktcombinaties ontstaan door deze veranderende marktvrage. Door goed op deze veranderingen in te spelen kan een opgaande lijn in het aantal vakantiegangers gestimuleerd worden. Nieuwe markten worden aangetrokken en bestaande markten worden beter bediend. Dit leidt tot groei in werkgelegenheid en bedrijvigheid: de bestedingen gaan immers omhoog en het herhalingsbezoek neemt toe.

Dit onderzoek is uitgevoerd in het kader van het Project “120 kilometer Kustkwaliteit” (Interreg IVA) met als doelstelling: samenwerken om het strand en de kuststrook als onderdeel van het toeristisch product te verbeteren en vernieuwen om zich blijvend te onderscheiden ten opzichte van andere regio's. Aan het project wordt deelgenomen door 11 organisaties langs de Vlaamse en Zeeuwse kust. Voor de deelnemende kustgemeenten is recreatie en toerisme van groot belang voor de lokale economie, de werkgelegenheid en het aanwezige voorzieningenniveau: de sociale en economische leefbaarheid van het gebied. Het projectplan richt zich op drie verschillende thema's. Dit zijn:

- Ecologisch en alternatief strandbeheer;
- Bewaking en veiligheid;
- Bereikbaarheid en toegankelijkheid.

Zon, zee en water zijn nog altijd grote trekkers van de Vlaamse en Zeeuwse kust in de Euregio Scheldemond. Dit product is echter niet overal en voor iedereen goed bereikbaar, zeker voor mensen met bijzondere wensen. Sommige strandopgangen, stranden en omliggende faciliteiten kunnen in dit opzicht voor deze doelgroepen verbeterd worden. De Euregiopartners streven naar een verbetering van deze voorzieningen en willen voor het thema Bereikbaarheid en Toegankelijkheid gezamenlijk een Handleiding ontwikkelen die door alle partners gebruikt kan worden bij deze verbeteringen op en rond de stranden voor mensen met een beperking (of, zoals het ook uitgedrukt wordt: “voor mensen met bijzondere wensen”).

1.1 Leeswijzer

De voorliggende rapportage geeft het proces weer dat geleid heeft tot een Handleiding waarmee de bereikbaarheid en toegankelijkheid van het strand verbeterd kan worden. In hoofdstuk 2 zijn de achtergrond en doelstellingen van het project beschreven. De marktanalyse staat in hoofdstuk 3 met opvolgend de resultaten van de beleids- en onderzoeksanalyse (hoofdstuk 4). In hoofdstuk 5 zijn de resultaten van de interviews weergegeven. In hoofdstuk 6 wordt een samenvatting weergegeven van de werkconferentie. De rapportage wordt afgesloten met de Handleiding die wordt beschreven in hoofdstuk 7. In de bijlagen worden een checklist voor de Toegankelijkheid en Bereikbaarheid van het strand weergegeven, alsmede een aantal voorbeeldprojecten en een verslag van de afsluitende bijeenkomst met de Euregio-partners.

Gouda, februari 2009

drs. Linda M. Koelemij
 drs. Jolijn Weisscher
 Janneke C.M.F. Kuysters MBA

2. DOELSTELLINGEN EN AANPAK

2.1 Doelstellingen

De doelstellingen van dit onderzoek kunnen als volgt worden samengevat:

- Inzicht krijgen in de wensen en behoeften van mensen met een beperking in relatie tot strandbezoek;
- Inzicht krijgen in de ontwikkelingen op het gebied van toegankelijkheidsverbetering;
- Opstellen van een Handleiding voor het optimaliseren van de toegankelijkheid van de stranden voor mensen met een beperking;
- Delen van kennis tussen de Vlaamse en Zeeuwse projectpartners.

De genoemde Handleiding zal zich in eerste instantie richten op mensen met een beperking. Mensen met een beperking zijn alle personen met een fysieke of geestelijke handicap. Daarnaast worden ook personen bedoeld die niet zozeer gehandicapt zijn, maar wel minder goed ter been zijn. De te treffen maatregelen die de toegankelijkheid van de stranden verbeteren hebben echter ook positieve effecten voor andere doelgroepen. Een voorbeeld hiervan zijn mensen die met kleine kinderen in kinderwagens het strand bezoeken alsmede diverse hulpdiensten: ook zij zullen voordelen hebben bij de aanpassingen.

2.2 Aanpak

Om de geschetste doelstellingen te realiseren, heeft de aanpak plaatsgevonden in fases, waarin grensoverschrijdende kennisuitwisseling centraal stond. Deze aanpak is in het onderstaande schema samengevat.

Figuur 2.1 Schema plan van aanpak

- *Marktanalyse*

In het volgende hoofdstuk wordt de marktanalyse beschreven waarin aandacht besteed wordt aan algemene ontwikkelingen ten aanzien van toerisme en recreatie, demografische ontwikkelingen in Nederland en België en de ontwikkeling van mensen met een beperking in Nederland en België;

- *Praktijkvoorbeelden*

Er zijn interviews gehouden met diverse ouderenorganisaties, zorginstellingen en gehandicaptenorganisaties om inzicht te krijgen in de knelpunten ten aanzien van toegankelijkheid. Tevens is gevraagd naar het beleid van deze organisaties, maar ook van toeristische (promotie) organisaties ten aanzien van toegankelijkheid;

- *Beleidsanalyse*

Van de geïnterviewde instellingen en overheden zijn beleidsplannen bestudeerd. Deze analyse geeft inzicht in het beleid van de overheid en van de markt op het gebied van toegankelijkheid;

- *Werkbezoeken*

Om de informatiedeling tussen de Euregio-partners te bevorderen is er door de gemeente Schouwen-Duiveland een tweetal werkbezoeken georganiseerd: één op Schouwen-Duiveland en één in de omgeving van Knokke-Heist. Deze werkbezoeken zijn gericht op kennisdeling en het in kaart brengen van de verbeterpunten;

- *Werkconferentie*

Op 27 november 2008 is er een werkconferentie georganiseerd met als doel het delen van kennis en opdoen van inspiratie. In de ochtend en middag is er een paneldiscussie georganiseerd, waarbij in de ochtend zorginstellingen en gehandicaptenorganisaties met elkaar discussieerden over de wensen en verbeterpunten. In de middag discussieerden zorgtoeristische instellingen en toeristische promotieorganisatie over een gewenste aanpak van de toekomst;

- *Handleiding*

Het resultaat van deze aanpak is een Handleiding voor de optimalisatie van de toegankelijkheid en bereikbaarheid van het strand. Deze Handleiding is op basis van de verzamelde informatie opgesteld.

3. MARKTANALYSE

Voor een goede Handleiding is het allereerst belangrijk om inzicht te krijgen in welke marktontwikkelingen zich afspelen en wat de trends zijn binnen de doelgroepen waar de Handleiding zich op richt. Er wordt in dit hoofdstuk eerst ingegaan op de algemene macrotrends in België en Nederland, waarna de demografische ontwikkelingen, ontwikkelingen in het aantal personen met een beperking en ontwikkelingen ten aanzien van kenmerken van verblijfs gasten worden omschreven.

3.1 Algemene macrotrends en ontwikkelingen

In figuur 3.1 worden de belangrijkste macrotrends op het gebied van recreatie en toerisme schematisch weergegeven alsmede de gesignaleerde veranderingen en ontwikkelingen op het gebied van toerisme, recreatie en vrije tijd die (mede) het gevolg zijn van deze macrotrends. Deze gegevens zijn gebaseerd op Nederlandse data die vervolgens getoetst zijn bij het Nationaal Instituut voor de Statistiek in België. Tussen de Belgische en Nederlandse macro-ontwikkelingen zijn weinig verschillen. De informatie uit de onderstaande figuur kan daarom voor beide landen geïnterpreteerd worden.

Figuur 3.1 Macro trends en ontwikkelingen en hun effecten op toerisme, recreatie en vrije tijd

Bron: CBS, NRIT, SCP, 2008; bewerking Leisure Result

De bronnen in Nederland en België staan onder druk. Dit betreft zowel werkende Belgen en Nederlanders (vergreijzing en ontgroening), onze beschikbare tijd (files, arbeidsproductiviteit), als onze hulpbronnen zoals energie, het milieu en meer algemeen het klimaat. Dit spanningsveld heeft vele neveneffecten zoals veranderingen in de samenstelling van de bevolking en huishoudens, groeiende aandacht voor gezondheid en milieu, en een stijgende behoefte aan rust en ontspanning. Tegelijkertijd wordt ook hard gewerkt aan oplossingen, onder andere door inzet van zich snel ontwikkelende nieuwe informatiebronnen en elektronische hulpmiddelen.

Toerisme, recreatie en vrije tijd gedijen goed onder de in bovenstaande figuur geschetste ontwikkelingen. Er ontstaan nieuwe doelgroepen met tijd en/ of geld en, nog belangrijker, behoefte aan verzorging en ontspanning. De markt voor toerisme, recreatie en vrije tijd verandert, maar biedt vele kansen voor die partijen die de nieuwe doelgroepen en behoeftes weten te vertalen in de juiste producten. Het is belangrijk om in dit kader te constateren dat de vraag naar luxe en gemak steeds prominenter wordt.

De economische ontwikkelingen van eind 2008 zullen een positief effect hebben op het aantal overnachtingen in Nederland en België: in plaats van verder weg gelegen bestemmingen blijft men dichtbij huis.

Figuur 3.1 geeft een overzicht van de belangrijkste algemene trends en ontwikkelingen. Eén ontwikkeling in het bijzonder verdient extra aandacht. Het betreft de demografische verschuivingen (vergrijzing, ontgroening). De toenemende vergrijzing en mede de aandacht voor de eigen gezondheid leiden tot kansen voor het zorgtoerisme. Vanwege de grote invloed van de demografische ontwikkeling op deze marktanalyse, zal deze in de volgende paragraaf verder worden uitgewerkt, ook specifiek voor het onderzoeksgebied.

3.2 Demografische ontwikkelingen in Nederland en België

3.2.1 Vergrijzing en ontgroening in Nederland

De Nederlandse bevolking vergrijst de komende jaren in rap tempo. Op het hoogtepunt van de vergrijzing in 2040 is naar verwachting een kwart van de Nederlandse bevolking 65 jaar of ouder (CBS, 2008). Verwacht wordt dat er op dat moment circa 4,3 miljoen Nederlanders ouder zijn dan 65 jaar, op een totale bevolkingsverwachting van 17 miljoen inwoners. De stijging geldt eveneens voor de grijze druk¹. Op dit moment ligt deze op 24,0% en valt een kleine 2,5 miljoen Nederlanders in de leeftijdscategorie van 65 jaar en ouder (CBS, 2008). Naar verwachting neemt deze grijze druk in de komende jaren sterk toe. Daartegenover staat dat er een toenemende 'ontgroening' plaatsvindt. Het aandeel jongeren (in de leeftijd van 0-20 jaar) op de totale bevolking zal afnemen in de komende jaren. In 2007 lag dit percentage op 24,2%, in 2030 zal dit percentage gedaald zijn naar 21,4%. De bevolking zal in 2030 stijgen tot bijna 17 miljoen inwoners (CBS). Na 2030 wordt verwacht dat het aandeel van jongeren weer toe zal nemen. In voorliggende jaren namen jongeren een belangrijke positie in de maatschappij. Het ging om een grote groep met de toekomst in handen. Het belang van deze groep zal in de komende jaren afnemen waardoor te verwachten valt dat accenten in productontwikkeling en beleid zullen wijzigen in het voordeel van de groeiende groep ouderen.

Opvallend is dat de trend van vergrijzing in Zeeland nu in mindere mate zichtbaar is dan landelijk gezien (tabel 3.1). De prognose is echter dat Zeeland tot 2025 zeer snel zal vergrijzen met een toename van 44,2% in aantal 65-plussers. In 2025 is 24,5% van de Zeeuwse bevolking 65 jaar of ouder. De Sociale Atlas (2006) voorspelt zelfs een nog sterkere grijze druk. Zij stellen dat in 2020 28,5% van de Zeeuwen 65 jaar of ouder is. Het gaat hier echter wel om prognoses, wat het uiteindelijke percentage zal zijn in 2025 is dan pas zeker. In ieder geval kan gesteld worden dat er sprake zal zijn van een niet te negeren grijze druk.

Tabel 3.1 Bevolkingprognose in Zeeland

	2008	2010	2015	2020	2025	2025 t.o.v. 2008
Totaal	381.399	382.863	386.989	390.949	393.903	+ 3,3%
0-20 jaar	90.692	90.218	87.283	85.548	84.793	- 6,5%
20-65 jaar	223.755	222.664	218.599	216.213	212.576	- 5,0%
65 +	66.952	69.981	81.107	89.188	96.534	+ 44,2%

Bron: CBS, 2008

¹ De grijze druk is de verhouding tussen het aantal personen van 65 jaar of ouder en het aantal personen van 20 tot 65 jaar

3.2.2 Vergrijzing en ontgroening in België

De bevolkingsprognose voor België laat zien dat het aantal inwoners de komende decennia zal stijgen tot zo'n 12,6 miljoen inwoners in 2060. Op 1 januari 2008 telde België een kleine 10,7 miljoen inwoners (Nationaal Instituut voor de Statistiek, 2008). De cijfers met betrekking tot de vergrijzing in België laten hetzelfde percentage voor 2040 zien als in Nederland, namelijk 25% van de bevolking. Dit betekent dat in 2040 ruim 3 miljoen inwoners 65 jaar of ouder is. Opvallend is echter dat in de Nederlandse prognoses het percentage ouderen terugsinkt na 2040, terwijl in België de vergrijzing zelfs nog meer zal toenemen. Het hoogtepunt ligt in 2060 waarin 26,3% van de bevolking 65 jaar of ouder is (Nationaal Instituut voor de Statistiek, 2008). Er is in België daarnaast een opmerkelijk verschil te ontdekken tussen het Vlaams Gewest, het Waals Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Het percentage ouderen ligt de komende decennia het laagst in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (met als hoogtepunt een percentage van 19,8% in 2060). Het Vlaams Gewest spant de kroon de komende decennia met als hoogtepunt 27,7% ouderen in 2060.

De cijfers met betrekking tot ontgroening in België laten een stijging zien van 22,8% in 2010 naar 27,3% in 2020. Na 2020 zal het aandeel jongeren dalen tot 21,2% in 2050 (Nationaal Instituut voor de Statistiek, 2008).

3.2.3 Conclusie

In zowel Nederland als België is de komende jaren sprake van vergrijzing. Het hoogtepunt van deze vergrijzing ligt in Nederland rond 2040, terwijl dit in België pas in 2060 het geval is. De vergrijzing en ontgroening lijkt in België iets later te starten en zich langer voort te zetten dan in Nederland. Voor zowel de Vlaamse als de Zeeuwse kust kan gesteld worden dat de groep ouderen sterk zal toenemen. In de huidige situatie gaat het om een groep van ruim 4 miljoen mensen en dit aantal zal in 2040 toenemen tot 7,3 miljoen. Kortom, het belang van deze groep bij het vrijetijdsproduct in de regio's neemt aanzienlijk toe.

3.3 Ontwikkelingen in aantal personen met een handicap in Nederland en België

3.3.1 Nederland

In 2007 had 8,1% van de Nederlandse bevolking een beperking in de beweeglijkheid, dit komt neer op ruim 1,3 miljoen Nederlanders (CBS, 2008). De beperking is gemeten met behulp van de OESO indicator. Deze indicator stelt zeven vragen met betrekking tot beperkingen in horen, zien en beweeglijkheid. Van de zeven vragen zijn er drie op beweeglijkheid gericht en zijn als volgt geformuleerd:

- Kunt u een voorwerp van 5 kilo, bijvoorbeeld een volle boodschappentas 10 meter dragen;
- Kunt u rechtopstaand bukken en iets van de grond pakken;
- Kunt u 400 meter aan één stuk lopen zonder stil te staan (zo nodig met stok).

Indien een persoon op één of meer van deze drie vragen moet antwoorden met 'kan niet' of 'met grote moeite' wordt dit aangeduid als een beperking in de beweeglijkheid. Cijfers van het CBS (2008) laten zien dat de grootste groep mensen met een beperking in de leeftijdscategorie 65+ valt. Dit percentage is onderhevig aan een aantal opvallende fluctuaties. Deze zijn weergegeven in tabel 3.2. Daarnaast valt uit deze tabel af te lezen dat vrouwen in verhouding aanzienlijk vaker een beperking in de beweeglijkheid hebben dan mannen.

Ook de totaalcijfers ten aanzien van een beperking bij zien of horen zijn toegevoegd in tabel 3.2. De cijfers geven aan dat er minder mensen zijn met een beperking in het zicht of het gehoor dan in de beweeglijkheid. In totaal had 12,4% van de Nederlanders in 2007 een auditieve, visuele of beweeglijke beperking (CBS, 2009).

Tabel 3.2 Ontwikkelingen in personen met een beperking in Nederland

	% personen met een beperking							
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Beperking in beweeglijkheid								
Leeftijd								
Totaal	7,4	7,4	7,1	7,8	8,3	8,1	7,6	8,1
0-15 jaar	2,2	2,2	0,9	0,8	2,2	3,7	2,5	2,2
15-25 jaar	2,1	1,0	0,7	1,2	1,2	1,7	1,6	2,1
25-45 jaar	3,3	2,5	2,7	2,9	3,1	3,0	2,5	3,3
45-65 jaar	8,1	7,7	8,0	9,5	8,6	8,9	8,3	8,1
65+	23,2	25,6	22,5	24,2	27,7	24,3	23,0	23,2
Geslacht								
Man	4,4	4,4	4,5	4,7	5,2	4,6	5,0	5,2
Vrouw	10,2	10,3	9,6	10,8	11,3	1,5	10,1	10,9
Beperking in zien								
Beperking in zien	4,0	3,5	3,9	4,1	4,3	5,0	4,7	4,4
Beperking in horen								
Beperking in horen	2,7	2,6	2,8	2,4	2,5	3,0	2,5	2,9

Bron: CBS, 2008

3.3.2 België

Uit de cijfers voor België uit 2004 blijkt dat 4,9% van de bevolking kampt met een bewegingshandicap, dit komt neer op een half miljoen mensen (Nationaal Instituut voor de Statistiek, 2008). Dit percentage is onderverdeeld in drie verschillende gradaties van beperking; beperkt tot huis en tuin, beperkt tot zetel en bedlegerig. Ook deze percentages fluctueren in de loop der tijd. Uit de cijfers voor België blijkt eveneens dat, net als in Nederland, het percentage vrouwen met een beperking aanzienlijk hoger ligt op alle vlakken in vergelijking met mannen. Tevens is het hierbij interessant te vermelden dat na correctie voor leeftijd en geslacht de proportie mensen met een beperking significant lager ligt in het Vlaams Gewest in vergelijking met zowel het Waals als het Brussels Gewest (Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid, 2006). Voor het Vlaams gewest (waar de kustregio onder valt) geldt dus dat het aantal mensen met een beperking een stuk lager ligt dan in de rest van België.

Tabel 3.3 Ontwikkelingen in personen met een beperking in België

	% personen bewegingshandicap			% personen beperkt tot huis & tuin			% personen beperkt tot zetel			% personen bedlegerig		
	1997	2001	2004	1997	2001	2004	1997	2001	2004	1997	2001	2004
Leeftijd												
Totaal	3,8	5,8	4,9	2,4	3,4	2,8	1,0	1,8	1,7	0,4	0,6	0,4
15-25 jaar	0,3	0,9	0,1	0,1	0,3	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1	0,4	0,0
25-35 jaar	0,8	1,0	0,3	0,5	0,8	0,3	0,2	0,2	0,0	0,1	0,0	0,0
35-45 jaar	1,6	1,9	1,3	0,7	1,3	0,9	0,3	0,4	0,1	0,6	0,2	0,3
45-55 jaar	2,2	2,4	2,0	1,6	1,4	1,4	0,3	0,6	0,6	0,3	0,5	0,0
55-65 jaar	3,7	5,4	4,6	2,6	3,4	3,1	0,8	1,4	1,3	0,3	0,6	0,2
65-75 jaar	12,9	10,8	8,4	9,7	6,8	5,5	2,6	3,5	1,6	0,5	0,6	1,2
75+	29,9	31,8	32,9	16,4	17,8	16,2	11,9	11,2	15,0	1,6	2,8	1,7
Sekse												
Man	2,4	3,8	3,2	1,5	1,9	2,1	0,7	1,5	0,9	0,2	0,3	0,2
Vrouw	5,3	7,7	6,5	3,3	4,8	3,5	1,3	2,0	2,5	0,6	0,8	0,5

Bron: Nationaal Instituut voor de Statistiek, 2008

3.3.3 Conclusie

De groep mensen met een beperking is zowel in België als in Nederland groot. Het aandeel mensen met een beperking ligt aanzienlijk hoger bij de groep 65-plussers. Met het oog op de toenemende vergrijzing in België en Nederland kan verwacht worden dat ook het aantal mensen met een beperking zal stijgen.

Met het weergeven van de ontwikkelingen in deze groep is nog geen rekening gehouden met mensen die met een buggy of een bolderkar het strand op willen; ook deze mensen hebben specifieke wensen ten aanzien van de toegankelijkheid van het strand.

3.4 Leeftijdsonwikkeling vakantiegangers Zeeland en de Vlaamse kust

3.4.1 Zeeland

De belangrijkste doelgroep voor de Zeeuwse kust wordt gevormd door de Nederlanders. Samen zijn zij goed voor 8 miljoen van het totaal van 11,6 miljoen overnachtingen in 2007 (Kenniscentrum Toerisme & Recreatie, 2008). De 3,6 miljoen overnachtingen van buitenlandse toeristen worden voornamelijk ondernomen door Duitsers. Duitsland is dan ook verreweg het belangrijkste herkomstland voor toeristen in Zeeland. België vormt een goede tweede.

De binnenlandse toerist in Zeeland laat zich kenmerken door een aanzienlijk hoger aandeel gezinnen met jonge kinderen ten opzichte van de rest van Nederland. Dit valt af te lezen aan de oververtegenwoordiging van kinderen in de leeftijdscategorie 0-12 jaar (23% in Zeeland versus 19% landelijk) en de lichte oververtegenwoordiging van personen in de leeftijdscategorie 25-34 jaar (15% in Zeeland versus 12% landelijk). Ditzelfde wordt

eveneens bevestigd door de cijfers over de gezinssamenstelling: gezinnen met jonge kinderen (jonger dan 6) vertonen een sterke oververtegenwoordiging ten opzichte van het landelijk gemiddelde (28% tegenover 22% landelijk).

Anderzijds laten de cijfers zien dat het grootste percentage van de bezoekers aan Zeeland gevormd wordt door gezinnen zonder kinderen. Zeeland vertoont een oververtegenwoordiging van bezoekers ouder dan 50 jaar, in vergelijking met andere leeftijdsklassen die de provincie bezoeken. Deze oververtegenwoordiging geldt zowel voor bezoekers van vakantiewoningen (30%), bezoekers van hotels (70%), bezoekers van overige toeristische accommodaties² (57%) en vaste gasten (62%). Daarbij moet tevens vermeld worden dat bij de groep vaste gasten ook de kinderen van 0-5 oververtegenwoordigd zijn met 22%. De bezoekers die een kampeervakantie beleven in Zeeland bestaan voornamelijk uit kinderen van 0-14 jaar (37%), daarna volgen de ouderen (50+) met 26%.

3.4.2 Vlaamse kust

De Vlaamse kust moet het met name hebben van binnenlandse bezoekers, zij zijn goed voor 79% van alle overnachtingen aan de kust (Toerisme Vlaanderen, 2005). In totaal was de Vlaamse kust in 2005 goed voor een kleine 11 miljoen recreatieve overnachtingen, 8,5 miljoen overnachtingen werden geboekt door toeristen uit eigen land.

De gemiddelde leeftijd van de kustbezoeker ligt aanzienlijk hoger dan die van toeristen in andere delen van Vlaanderen (52,8 jaar aan de kust versus 43,8 jaar in de kunststeden³ en 44,2 jaar in de overige Vlaamse regio's). De kust trekt daarnaast in verhouding weinig jongeren aan. De grootste groep kustbezoekers (circa 20%) valt in de leeftijdscategorie 35-45 jaar. Deze groep wordt echter nauw gevolgd door bezoekers in de leeftijdscategorieën 55-65 jaar (circa 19%) en 65-74 jaar (circa 18%). Ten opzichte van het jaar 2000 valt op dat de gemiddelde bezoeker van Vlaanderen ouder is geworden, dit is het sterkst te merken in de kustprovincies. Hier komen dan ook substantieel de meeste gepensioneerden naartoe (41% versus 22% in de kunststeden en 18% in de overige regio's) (Toerisme Vlaanderen, 2005).

Voor wat betreft de samenstelling van het reisgezelschap vormen 50-plussers zonder kinderen de belangrijkste doelgroep. 49% van de gezelschappen bezoekers heeft deze samenstelling. Ook gezinnen met kinderen vormen echter een belangrijke doelgroep, vier op de tien personen reist met kinderen naar zee. Van deze groep reist 29% met kinderen jonger dan 12 jaar (Toerisme Vlaanderen, 2005).

---

² De groep overige toeristische accommodaties omvat de volgende accommodatievormen: woning van een particulier, groepsaccommodatie, riviercruise, zeil- of motorboot, trekkershut et cetera (Kenniscentrum Toerisme & Recreatie, 2008).

³ Antwerpen, Brugge, Brussel, Gent, Leuven, Mechelen

3.4.3 Conclusie

Gezinnen met kinderen en senioren zijn in beide regio's de grootste doelgroepen. In Vlaanderen is het aandeel 50-plussers onder de bezoekers iets sterker aanwezig dan in Zeeland.

In beide regio's is sprake van een groot aantal overnachtingen. Met 50-plussers als belangrijke doelgroep in beide regio's en de verdergaande vergrijzing kan verwacht worden dat het aantal overnachtingen de komende jaren binnen deze doelgroep alleen maar meer zal toenemen. Hierbij dient wel opgemerkt te worden dat externe factoren, zoals informatievoorziening en marketing enerzijds en het weer anderzijds van grote invloed zijn op het aantrekken van verblijfs gasten. Tevens speelt concurrentie van andere regio's op het gebied van verblijfstoerisme een rol.

3.5 Samenvatting

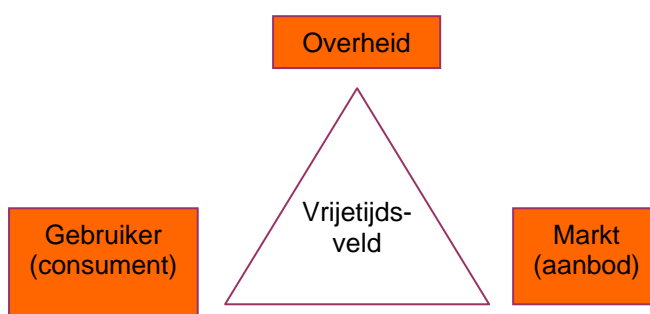
Het is te verwachten dat de belangstelling voor een vakantie aan de Zeeuwse of Vlaamse kust zal groeien onder de grootste doelgroep: 50-plussers. Deze groep zal in toenemende mate te kampen hebben met (bewegings-)beperkingen. De doelgroepen ouderen en mensen met een beperking zijn doelgroepen met andere wensen en behoeften. De verblijfsaccommodatie moet voorzien zijn van alle luxe en gemak. Ook is het een groep die steeds vaker een zorgvraag heeft: niet alleen thuis, maar ook op vakantie. De combinatie tussen vakantie, dagbesteding en zorg wordt steeds belangrijker.

Overkoepelend kan geconcludeerd worden dat er de komende jaren een toenemende vraag naar luxe, gemak en zorg wordt verwacht. Dit zal met name komen door de opkomende groep ouderen die een belangrijk deel uitmaakt van de bezoekers aan de Vlaamse en Zeeuwse kust. Het strand is de grote trekker van de Vlaamse en Zeeuwse kust. Met het oog op de toegankelijkheid en bereikbaarheid van het strand is het dus zeker van belang rekening te houden met de groeiende vraag naar voorzieningen voor mensen met speciale wensen. Het vraagt om een verandering van het product en nieuwe product/marktcombinaties.

In het volgende hoofdstuk zal dieper worden ingegaan op de wensen en behoeften van deze doelgroepen en het huidige beleid van relevante instellingen, gemeenten en provincies in dit kader.

4. BELEIDS- EN ONDERZOEKSANALYSE

De vrijetijdsmarkt is dynamisch en het vrijetijdsveld verandert continu. Wensen en behoeften van de consument zijn aan veranderingen onderhevig en de markt zal proberen in te spelen op deze veranderde wensen en behoeften. De consument, de markt (profit en non-profit) en de overheid vormen samen het vrijetijdsveld: gezamenlijk maken zij het vrijetijdsproduct. Deze vorm van co-makship zorgt voor kansen, maar leidt ook tot een complex krachtenveld bij productontwikkeling. De consument heeft een bepaalde vraag of behoeften waar ondernemers in de sector op inspelen. Hierbij speelt ook de overheid een rol: zowel facilitair, operationeel als financieel. Denk hierbij bijvoorbeeld aan een zwembad zonder weg er naartoe of parkeerplaats erbij. Deze voorzieningen zullen mede door de overheid moeten worden aangelegd om het totale product aantrekkelijk te maken voor de consument. Anderzijds is een boulevard in een stad niet aantrekkelijk op het moment dat horecaondernemers zich er niet willen vestigen en is een theater waar geen bezoeker een kaartje koopt niet succesvol. Onderstaand schema illustreert deze vorm van co-makship.

Vanuit deze gedachte is ook het verbeteren van de toegankelijkheid en bereikbaarheid van het strand complex. Uit de marktanalyse is gebleken dat de verwachting is dat het aantal personen met bijzondere wensen in de toekomst zal toenemen. De consument heeft behoefte aan een ander product en is hierbij afhankelijk van zowel de markt als de overheid. Het beleid en de doelstellingen van de markt en de overheid ten aanzien van toegankelijkheid en bereikbaarheid zijn daarom interessant. In dit hoofdstuk wordt hier nader op in gegaan.

4.1 Beleid gemeenten en provincies

In België en Nederland is toegankelijkheid van de samenleving voor *iedereen* opgenomen als onderdeel van het beleid. In Vlaanderen is dit middels het Gelijke Kansen beleid opgenomen en in Nederland via de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO).

4.1.1 Beleid in Vlaanderen

◦ *Gelijke Kansen*

De primaire doelstelling van het Gelijke Kansen beleid is *'het creëren van (meer) gendergelijkheid, het verhogen van het welbevinden van holebi's⁴ en het nastreven van integrale toegankelijkheid'*. Het punt van integrale toegankelijkheid richt zich op een toegankelijke samenleving voor iedereen. Het mee kunnen draaien in de samenleving geldt

⁴ Holebi is een samenvattende term voor homoseksuelen, lesbiennes en biseksuelen.

voor iedereen en deze zal ook voor iedereen toegankelijk moeten zijn. Het gaat hierbij om de toegankelijkheid van fysieke voorzieningen op het gebied van wonen, leven en werken voor mensen met een fysieke beperking. Deze fysieke beperking kan van vaste of tijdelijke aard zijn en zowel visueel, auditief als fysiek zijn;

◦ *Provinciale verordening toegankelijkheid*

In België zijn er landelijk regels vastgesteld ten aanzien van de toegankelijkheid en bereikbaarheid van het publieke domein voor mensen met een beperking. Deze regels dateren echter van 1975 en zijn niet meer van toepassing op de huidige samenleving en eisen die gesteld worden ten aanzien van de toegankelijkheid. Het Vlaamse Gelijke Kansen beleid zet zich in voor een vernieuwing van deze regels. De Provincie West Vlaanderen hanteert in dit kader inmiddels een provinciale stedenbouwkundige verordening. Deze verordening geeft opheldering over de richtlijnen in de provincie. Deze verordening richt zich specifiek op de toegankelijkheid van gebouwen. Hierbij gaat het om de bereikbaarheid van gebouwen en/ of plaatsen; de betreedbaarheid van gebouwen en de bruikbaarheid van de voorzieningen in de gebouwen;

◦ *Gemeentelijk beleid*

Het beleid van de kustgemeenten in België is erg verschillend. Sommige kustgemeenten zoals Nieuwpoort en Middelkerke hebben toegankelijkheid als speerpunt in het beleid opgenomen. Dit geldt echter niet voor alle kustgemeenten. Hierdoor zijn sommige badplaatsen de afgelopen jaren in toenemende mate toegankelijk gemaakt voor mensen met een beperking. Er is geen provinciale of landelijke richtlijn, waaraan organisaties en gemeenten moeten voldoen op het gebied van toegankelijkheid, hierdoor is de situatie per gemeente erg verschillend.

4.1.2 Beleid in Zeeland

◦ *Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO)*

De Wet Maatschappelijke Ondersteuning is sinds 1 januari 2007 in Nederland van kracht. Deze wet ziet er op toe dat verschillende groepen in Nederland dezelfde rechten hebben en dezelfde kansen krijgen als andere groepen in onze samenleving, oftewel: het moet voor alle burgers mogelijk zijn om te participeren in de samenleving. De WMO is geldig voor het publieke domein in Nederland. Het Rijk heeft de uitvoering van de WMO weggelegd bij de gemeenten in Nederland. Door de invoering van de WMO moet het voor inwoners van gemeenten makkelijker zijn om mee te praten, mee te denken en om hulp of ondersteuning te krijgen;

◦ *Zorgvisie Zeeland*

In de Beleidsprogrammering Sociale Zorg 2008-2010 van de Provincie Zeeland is de primaire doelstelling als volgt geformuleerd: *'De provincie streeft naar een gezonde en actief betrokken samenleving waaraan iedereen kan meedoen, gelijke kansen heeft en waarin de nodige zorg en andere voorzieningen beschikbaar zijn.'* Een van de speerpunten binnen het beleid is 'Meedoen en nieuwe kansen'. Hiermee richt de provincie zich op inclusie en toegankelijkheid voor iedereen. Daarvoor zet de provincie zich in als belangenbehartiger voor kwetsbare doelgroepen in de samenleving; stimuleert de toegankelijkheid van de samenleving voor mensen met een beperking; stimuleert de participatie van alle groepen in deze samenleving en biedt ondersteuning en hulp middels een tijdelijk vangnet voor groepen die niet voldoende kunnen meedoen in de samenleving. Om deze beleidsdoelen te bereiken verleent de provincie subsidie aan initiatieven van de overheid en de markt om de

toegankelijkheid en een inclusieve samenwerking te vergroten. Hierbij werkt de provincie nauw samen met de gemeenten in de provincie en het bedrijfsleven;

◦ *Gemeentelijk beleid*

Het Rijk legt de uitvoering van de WMO weg bij de gemeenten, waardoor de gemeenten in Nederland iedere vier jaar een beleidsplan moeten opstellen op het gebied van de WMO. Hierbij is invloed van de burgers op dit plan groot: zij worden gevraagd actief mee te denken en praten over het plan. Dit plan verschilt per gemeente, maar er is wel een aantal taken waar de gemeenten volgens het landelijke beleid invulling aan moeten geven. Deze taken zijn:

- De leefbaarheid van de gemeenten vergroten;
- Jongeren en ouders ondersteunen;
- Informatie en advies geven;
- Ondersteunen van vrijwilligers en mantelzorgers;
- Zorgen dat mensen met een beperking mee kunnen doen;
- Voorzieningen voor mensen met een beperking;
- Opvang voor mensen met problemen;
- Openbare geestelijke gezondheidszorg;
- Zorg voor mensen met een verslaving.

Twee punten richten zich specifiek op de participatie van mensen met een beperking; de gemeenten moeten zich hier actief voor inzetten. Ook in Zeeland is dit per gemeente verschillend georganiseerd en is de toegankelijkheid voor mensen met een beperking beter georganiseerd dan in andere gemeenten. In het kader van het project "120 kilometer kustkwaliteit" zullen een aantal Vlaamse en Zeeuwse kustgemeenten actief aan de slag gaan met een verdere verbetering van de toegankelijkheid. Hierbij zal waar mogelijk gebruik worden gemaakt van de opgestelde Handleiding.

4.2 Beleid zorginstellingen, gehandicaptenorganisaties, toeristische organisaties

4.2.1 Vlaanderen

◦ *Toegankelijkheidsoverleg Vlaanderen (TOV)*

Het TOV is een belangengroep die werkt rond toegankelijkheid en mobiliteit op Vlaams niveau. Hiervoor oefent het TOV invloed uit op het Vlaamse beleid. Het TOV is dan ook sinds 2006 erkend door de overheid als gesprekspartner. Het TOV wil bijdragen aan een integraal, mentaal en fysiek toegankelijke leefomgeving voor iedereen en personen met een handicap in het bijzonder. Het overleg werkt daarnaast aan bewustmaking van de overheid, burgers en andere organisaties aangaande een integraal toegankelijke samenleving. De nadruk ligt hierbij op een landelijke visie. De afgelopen twee jaar heeft het TOV vier doelen gesteld:

- Voor einde 2007 is er een Vlaams toegankelijkheidsdecreet gerealiseerd dat door gebruikersgroepen gedragen wordt;
- Voor einde 2007 wordt het TOV als vaste waarde (h)erkend door alle betrokken actoren uit het toegankelijkheidsveld en is onze plaats in dit landschap voor lange tijd geconsolideerd;
- Het TOV participeert actief op vragen om advies en signaleert knelpunten aan de Vlaamse overheid en het VECT (het Vlaams Expertise Centrum Toegankelijkheid) op basis van vastliggende en door alle actoren gedragen procedures;
- Het TOV realiseert procedures en finaliseert afspraken met de meest diverse organisaties om informatiestromen tussen het TOV en gebruikers in beide richtingen vlot te laten verlopen;

◦ *Toerisme Vlaanderen*

Toerisme Vlaanderen is een Vlaamse overheidsinstelling die als missie heeft het toerisme naar en in Vlaanderen te bevorderen. Een belangrijk aandachtspunt hierbij zijn mensen met beperkingen (14% van de Europese bevolking, ruim 50 miljoen mensen), zij vormen een interessante doelgroep voor de toeristische sector. Toerisme Vlaanderen kiest resoluut voor een inclusief toeristisch beleid dat zich richt op alle reizigers. Men gaat er hier van uit dat reizigers met een handicap terecht moeten kunnen in het reguliere toeristische circuit. Men moet niet alleen in speciaal aangepaste sociale vakantiecentra kunnen verblijven (Toerisme Vlaanderen, 2008).

Ten aanzien van het strand heeft Westtoer (in opdracht van Toerisme Vlaanderen) een strategisch beleidsplan voor toerisme aan de kust geschreven. De missie van dit plan is als volgt geformuleerd: *'Het kusttoerisme moet op een duurzame manier én de maatschappelijke recreatieve behoeften van de Vlamingen/Belgen opvangen én de socio-economische positie van het toerisme in de regio veilig stellen'*. In dit plan zijn acht doelstellingen beschreven:

- De Vlaamse kust ontwikkelen en herpositioneren als een hedendaagse kwaliteitsbestemming voor commercieel verblijfstoerisme, tweedeverblijfstoerisme en dagtoerisme;
- De aantrekkelijkheid van het kustproduct duurzaam versterken;
- Stabiele economische opbrengsten en stabiele werkgelegenheid creëren;
- De Vlaamse kust ontwikkelen en positioneren als een jaarrond bestemming;
- Het risico voor het kusttoerisme spreiden door het aandeel van de buitenlandse overnachtingen in het geheel van de overnachtingen in commerciële logiesvormen te verhogen;
- De belangrijkste bestaande markten voor de commerciële logiesvormen behouden en creatief inspelen op nieuwe, potentiële marktsegmenten door nieuwe producten en benaderingen te ontwikkelen die aangepast zijn aan deze marktsegmenten;
- Het gebruik van openbaar vervoer en zachte verplaatsingsvormen naar en aan de kust stimuleren;
- Toerisme verzoenen met de leefbaarheid van de lokale bevolking.

Een ander initiatief van Toerisme Vlaanderen is het Infopunt Toegankelijk Reizen. Hier kan iedereen terecht die een vraag heeft over toegankelijk reizen (www.toegankelijkreizen.be).

4.2.2 Zeeland

◦ *Zorgstroom en bedrijfsleven*

Zorgstroom is actief bezig om het zorgtoerisme in Zeeland te versterken. De rol van Zorgstroom hierbij is het leveren van alle vormen van zorg, van hulpmiddelen tot daadwerkelijke verpleging. Zorgstroom werkt hiervoor nauw samen met onder andere Roompot Care. Roompot Care is een commerciële organisatie die vakantieaccommodaties aanbiedt voor vele doelgroepen, waaronder voor mensen met een beperking. Roompot Care investeert primair op haar eigen parken om de accommodatie en de dienstverlening aan de wensen en eisen van de zorgbehoevende toerist te voldoen. Deze samenwerking heeft volgens Roompot Care geleid tot een sterke groei van het aantal toeristen met een zorgbehoefte in Zeeland en een opkomst van initiatieven speciaal voor deze groep. Kwaliteit is hierbij van belang. Ook bij andere bedrijven zijn initiatieven ondernomen om zorgtoeristisch aanbod te creëren;

◦ *Stichting Klaverblad Zeeland*

Stichting Klaverblad Zeeland komt op voor de belangen van gebruikers van zorg- en dienstverlening en hun mantelzorgers in de provincie Zeeland. Ten aanzien van

Figuur 4.1 Een toegankelijk strand is ook voor anderen nuttig

(zorg)toerisme, het strand of recreatie hebben zij geen specifieke uitgangspunten in hun beleid opgenomen. Stichting Klaverblad Zeeland is in samenwerking met enkele partners, waaronder Zorgstroom, betrokken bij het project 'Vakantie met Zorg in Zeeland'. Dit project heeft als doel een impuls te geven aan het op de kaart zetten van toegankelijk Zeeland. Het project is nog niet afgerond op dit moment;

◦ *Kamer van Koophandel Zuidwest-Nederland*

Zorgtoerisme is belangrijk voor Zeeland in de visie van de Kamer van Koophandel. De marktverkenning 'Vakantie met zorg in Zeeland', uitgevoerd door de Kamer van Koophandel Zeeland is hier een goed voorbeeld van (2007). De vier belangrijkste aandachtsgebieden die uit dit rapport komen zijn: het toeristisch product Zeeland, één centraal punt voor zorg, informatievoorziening richting toerist en de toegankelijkheid van Zeeland. Dit onderzoek sluit aan bij het speerpunt toegankelijkheid van Zeeland. Naast de uitvoering van dit onderzoek heeft de Kamer van Koophandel Zuidwest-Nederland om de vraag en het aanbod naar zorgtoerisme beter op elkaar af te

stemmen zelfs een projectleider Toerisme & Zorg aangesteld. Verder is er subsidie aangevraagd voor steun bij de realisatie van de aanbevelingen uit de marktverkenning;

◦ *VVV Zeeland*

Het strand is een belangrijk onderdeel van het Zeeuwse vrijetijdspand. Daarom heeft de VVV een speciale website geopend met alle informatie over het strand (www.stranden-zeeland.nl, deze wordt vernieuwd per 01-06-2009). Toegankelijkheid van het strand voor rolstoelers, buggy's en dergelijke is op deze website een specifiek onderdeel. Gebruikers kunnen zoeken naar strandopgangen die geschikt zijn voor hun speciale behoeften. Hieruit blijkt dat toegankelijkheid ook voor de VVV Zeeland een belangrijk aspect van het Zeeuwse toerisme vormt.

4.3 Conclusie

Het beleid van de overheid en de mate van organisatie van de toegankelijkheid in de samenleving door zowel de overheid als de ondernemers is middels deze beleidsanalyse in kaart gebracht. Hierbij is een aantal voorbeelden van marktpartijen genoemd in België en Nederland. Opvallend is het verschil in de organisatie van toegankelijkheid: de taak van een toegankelijke samenleving is in België en in Nederland op een andere manier georganiseerd. In België is deze taak veelal weggelegd bij de overheid: er zijn veel stichtingen en organisaties die in opdracht van de overheid werken. De overheid fungeert in België zowel als regisseur als uitvoerder. In Nederland is deze taak deels weggelegd bij de markt. De overheid bepaalt de richtlijnen, maar naast de gemeenten die het beleid uitvoeren is de markt mede bepalend bij een toegankelijke samenleving. Zowel voor Vlaanderen als Zeeland kan gesteld worden dat toegankelijkheid een speerpunt is in het beleid en dat de regio's op dit veld al vooruitstrevend bezig zijn. Daarnaast nemen ook ondernemers en koepelorganisaties van ondernemers de ontsluiting van het aanbod voor mensen met een beperking serieus.

5. INTERVIEWS

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de telefonische interviews die gehouden zijn met diverse zorg-, ouderen- en gehandicaptenorganisaties en (zorg)toeristische instellingen weergegeven. De resultaten van de interviews worden aan de hand van gesignaleerde knelpunten en oplossingsrichtingen samengevat in dit hoofdstuk. In Bijlage 5 is een lijst toegevoegd van de geïnterviewde organisaties.

5.1 Knelpunten

De tijdens de interviews genoemde knelpunten zijn samen te vatten in een aantal onderwerpen die allen een andere fase van de strandbeleving weergeven.

Naar het strand toe

Op het strand of de boulevard/ dijk komen is volgens sommigen ondervraagden al lastig. In sommige badplaatsen is er wel openbaar vervoer naar het strand maar in veel plaatsen ontbreekt deze voorziening. In badplaatsen waar wel openbaar vervoer is, is dit veelal niet toegankelijk, is de strandhalte nog ver van het strand of is de dienstregeling zo uitgedund dat er nog maar zelden iets rijdt.

Voor personen die met de auto komen is er vaak het probleem dat er geen (of niet voldoende) invalidenparkeerplaatsen in de buurt van de strandopgang zijn. In Zeeland komt het ook voor dat parkeerplaatsen zich langs de kant van de weg bevinden op onverharde stukken. Een rolstoel kan daar dan niet of heel moeilijk uit de auto komen.

Het strand op

De opgang naar het strand wordt door alle ondervraagden als probleem gezien. Het is hierbij echter wel van belang een onderscheid te maken tussen de Zeeuwse en de Vlaamse kust. De Zeeuwse kust laat zich kenmerken door duinen: in Vlaanderen is het strand veelal direct te vinden achter de dijk (in Nederland noemt men dit de boulevard). Dit maakt dat de strandopgang in Zeeland als meer problematisch wordt ervaren dan die in Vlaanderen.

Strandopgangen tussen de duinen zijn veelal wel verhard, het probleem doet zich echter voor dat de paden soms niet zandvrij gehouden worden en hierdoor alsnog niet toegankelijk zijn.

Figuur 5.1 Toegankelijk transferium Schouwen-Duiveland

Op het strand zelf

Als het al mogelijk is om op het strand zelf te komen doen zich hier vaak nieuwe problemen voor. Het mulle zand is ontoegankelijk voor rolstoelen. Op sommige stranden is hiervoor een voorziening getroffen in de vorm van verharde matten of platen waar de rolstoel overheen kan. Dit pad loopt echter vaak maar tot halverwege het strand zodat de mindervalide alsnog niet naar zee kan komen. Sommige paden zijn te smal of te steil voor rolstoelers waardoor deze alsnog geen gebruik kunnen maken van deze voorziening.

Om het strand heen

Ook om het strand heen doen zich veel problemen voor. Bijna alle ondervraagden benadrukken de noodzaak van een compleet pakket: een totale strandbeleving. Het strand op kunnen is één ding, het is echter ook van belang voorzieningen om het strand heen toegankelijk te maken. Zo zijn bijvoorbeeld weinig strandpaviljoens toegankelijk. Men moet hierdoor het strandgebied verlaten om elders een kop koffie te kunnen nuttigen.

Een ander probleem dat zich voordoet zijn sanitaire voorzieningen. Op weinig stranden is een invalidentoilet of omkleedcabine aanwezig.

Overige knelpunten

Een ander belangrijk knelpunt ligt in de informatievoorziening. Sommige stranden zijn goed toegankelijk voor mensen met een beperking, maar dit is voor hen onbekend. Het zou goed zijn als er een goede infrastructuur voor informatievoorziening komt die voor iedereen helder is zodat men weet waar men naartoe kan gaan en wat hij/ zij daar kan verwachten. Bewegwijzering en bebording spelen hier een belangrijke rol. Het is voor een mindervalide niet alleen van belang te weten waar hij het strand op kan maar hij moet ook weten waar hij er (eventueel op een andere locatie) vervolgens weer vanaf kan.

Een ander knelpunt doet zich voor aan de aanbodzijde. De vraag naar voorzieningen op het strand is dusdanig weers- en seizoensafhankelijk dat het lastig is een fulltime en jaarrond voorziening op touw te zetten. Ook gaven de respondenten aan knelpunten te voorzien in de financiering van de aangepaste voorzieningen. Wie moet deze betalen, de gebruiker, de aanbieder of de overheid?

5.2 Suggesties voor verbetering

Voor wat betreft de strandopgangen zien de respondenten graag verharde paden tot op het strand, bij voorkeur tot in het water, die regelmatig zandvrij gemaakt worden. Veel respondenten gaven aan dat ze het niet nodig vinden dat alle strandtoegangen toegankelijk worden. Ze zien het echter wel als een vereiste dat er ten minste één overgang per kern toegankelijk is.

Voor wat betreft de voorzieningen om het strand heen leggen de respondenten de nadruk op de mogelijkheid van het combineren van faciliteiten. Een gehandicaptentoilet kan bijvoorbeeld ook door niet-gehandicapten gebruikt worden. Hetzelfde geldt voor een omkleedcabine. Het is hierbij wel van belang dat deze ten allen tijden geopend zijn zodat de gehandicapte hier altijd gebruik van kan maken.

De respondenten zien graag dat de strandpaviljoens iets doen aan de toegankelijkheid. Ze vinden het van belang dat personen met een beperking kunnen genieten van een totale strandbeleving. Ze moeten het strand op kunnen, bij het water kunnen komen en gebruik kunnen maken van de horecafaciliteiten. Ook hierbij geldt weer dat niet alle horecafaciliteiten 100% toegankelijk

Figuur 5.2 Toegankelijk strandpaviljoen Schouwen-Duiveland

moeten zijn, als het er maar tenminste één is. Vervolgens is het ook relevant dat de toegankelijke voorzieningen geclusterd zijn: het aanbieden van een toegankelijk toilet bij een duinovergang waar men het strand niet op kan heeft immers geen nut.

Tot slot is het volgens de respondenten gewenst dat er een integrale organisatie voor het toegankelijk maken van de kuststrook wordt opgezet.

5.3 Conclusie

Op basis van de interviews kan gesteld worden dat de knelpunten van de toegankelijkheid van het strand voor de kuststrook in zowel Zeeland als Vlaanderen gelden. Door de verschillende morfologie van de kust in Zeeland en Vlaanderen is de verbetering van de toegankelijkheid niet op een uniforme manier te organiseren. Het toegankelijk maken van stranden vereist maatwerk en samenwerking tussen meerdere partijen. De integrale aanpak is benodigd om de gehele strandbeleving toegankelijk te maken. Immers: op het strand komen en genieten van de zon, maar vervolgens niet in staat zijn een drankje te nuttigen op het terras of niet naar het toilet kunnen is voor niemand een wenselijke situatie. De toegankelijkheid voor mensen met een beperking is momenteel nog onvoldoende ingebed in de samenleving en daarom vraagt een integrale aanpak ook om een cultuurverandering in de samenleving.

De verschillende organisatiestructuur in Zeeland en Vlaanderen vraagt ook om een andere aanpak bij de realisatie van een toegankelijke strandbeleving. Bij het opstellen van de Handleiding dient hier rekening mee gehouden te worden. Daarbij komt het probleem van financiering kijken: zowel de overheid als de markt spelen een rol in een toegankelijke strandbeleving, maar wie is financierer?

6. WERKBEZOEKEN EN WERKCONFERENTIE

Op 27 november 2008 vond een werkconferentie in het gemeentehuis van Schouwen-Duiveland plaats met als thema 'De toegankelijkheid en bereikbaarheid van het strand voor mensen met een beperking'. Centraal tijdens deze werkconferentie stond de kennisdeling tussen de Euregio-partners. Tijdens de werkconferentie zijn de resultaten uit de markt- en beleidsanalyse en de resultaten van de interviews gepresenteerd.

Tevens hebben er twee werkbezoeken plaatsgevonden op initiatief van de gemeente Schouwen-Duiveland als themacoördinator. Hierbij heeft een aantal Euregio-partners en andere genodigden een dag aan de Zeeuwse en een dag aan de Vlaamse kust doorgebracht. Belangrijke voorbeelden van toegankelijkheid van het strand en strandvoorzieningen zijn bezocht om de aanwezigen goed inzicht te geven in de mate van toegankelijkheid en bereikbaarheid.

De verzamelde resultaten zijn tijdens de ochtend van de werkconferentie aan de Euregio-partners en vertegenwoordigers van zorginstellingen, ouderen-, gehandicapten-, en (toeristische) promotieorganisaties gepresenteerd. Deze resultaten waren de input voor de paneldiscussies in de ochtend en middag. Hieronder staan kort de resultaten van de werkconferentie weergegeven.

6.1 Ochtendpanel

In de ochtend heeft een aantal vertegenwoordigers van gehandicapten- en ouderenorganisaties zitting genomen in het panel;

- Dhr. de Ronde van Zorginstelling Klaverblad;
- Dhr. de Pauw van de Algemene Nederlandse Gehandicapten Organisatie;
- Dhr. de Boevere van Zorgstroom;
- Dhr. Parmentier van Intro VZW;
- Dhr. Kinds van Provinciaal Steunpunt Toegankelijkheid West-Vlaanderen.

Aan de panelleden en deelnemers in de zaal is een aantal stellingen voorgelegd. Deze worden hieronder weergegeven, gevolgd door een samenvatting van de reacties.

Stelling 1: Alle strandopgangen aan de Vlaamse en Zeeuwse kust moeten toegankelijk zijn

De algemene conclusie van het panel en de deelnemers in de zaal ten aanzien van deze eerste stelling is dat het zeker een ambitie moet zijn om alle strandopgangen toegankelijk te maken. Of dit praktisch, technisch en financieel haalbaar is is een tweede. Het advies is dat er in ieder geval naar gestreefd moet worden tenminste één opgang per aan de kust gelegen kern toegankelijk te maken. Deze toegankelijkheid kan gedifferentieerd worden naar verschillende vormen, een strandopgang hoeft niet altijd 100% toegankelijk te zijn voor alle handicaps. Het is echter wel van belang dat er keuzevrijheid is voor de bezoekers. Men moet zelf kunnen kiezen naar welk strand men wil gaan.

Stelling 2: Voorzieningen voor mensen met een beperking moeten alleen in het hoogseizoen aangeboden worden

Het streven van de panelleden is jaarrond dienstverlening. Het probleem ligt hierbij echter in de praktische besommingen. Het stand-by hebben van een assistent is duur, daar moet wel vraag naar zijn. Als het twee weken sneeuwt is er geen vraag naar. Een oplossing hiervoor zou kunnen liggen in oproepbare hulp die bezoekers van tevoren aanvragen. De personen die vervolgens deze diensten verlenen

Figuur 6.1 Zandvangens op het strand van Knokke-Heist in de winter

kunnen zich dan op momenten dat er een 'reservering' is bezighouden met bijvoorbeeld administratieve (communicatie/ PR) zaken. Een ander probleem doet zich voor in de weersomstandigheden. Als er op zaterdag een enorme zandstorm is geweest is het niet realistisch om op zondag de paden zandvrij te hebben, dit zou echter wel een streven kunnen zijn. Het weghalen van het zand wordt gezien als een taak van de overheid.

Stelling 3: Bij aanleg van alle nieuwe voorzieningen moet rekening gehouden worden met gebruik door zowel validen als minder-validen

De respons tijdens de discussie hierop is helder, men is het ermee eens. Het wordt zelfs vanuit diverse overheden opgelegd. Het panel trekt de stelling nog een stapje verder en is van mening dat bij aanpassingen en wijzigingen van voorzieningen van gebouwen ook rekening gehouden moet worden met beide groepen. Zij zien hierbij een voordeel voor de informatievoorziening: als het altijd toegankelijk is hoeft dit immers niet meer expliciet verteld te worden. Wel zijn de deelnemers in de zaal van mening dat de stelling te zwart/ wit is, er moet onderscheid gemaakt worden tussen bepaalde variaties binnen de groep minder-validen. Niet alles hoeft aangepast te worden zodat het ook toegankelijk is voor bijvoorbeeld mensen in rolstoelen met de grootste draaicirkels.

Stelling 4: Een toegankelijk strand is een taak van de overheid

Het panel is van mening dat een toegankelijk strand een taak is van zowel de overheid, de markt als de gebruiker. De overheid is van belang bij het bepalen van bestemmingen, de markt vanuit een economisch perspectief (het aanpassen van de horecagelegenheden bijvoorbeeld) en de gebruiker vanuit een gebruiksmotief (waar zet je je fiets neer?). Wel zien alle deelnemers een duidelijke rol voor de overheid als trekker, initiatiefnemer en faciliteerder. Uiteraard moeten ook initiatieven vanuit andere maatschappelijke organisaties goed ontvangen worden.

Algemeen

Tijdens de discussie is meermalen naar voren gekomen dat bij het aanbieden van een totale strandbeleving belangrijk is. Men moet niet alleen het strand op kunnen, men moet er ook (elders) vanaf kunnen, gebruik kunnen maken van sanitaire voorzieningen, horeca en dergelijke. Als men op het strand is wil men er ook wat te doen hebben.

Figuur 6.2 Expertpanel tijdens Werkconferentie Schouwen-Duiveland

Een tweede belangrijk punt dat in de ochtend naar voren kwam is communicatie en informatievoorziening. Er is te weinig bekend over de voorzieningen voor mensen met een beperking. Hier zou veel meer nadruk op gelegd moeten worden. Er is al best veel maar men weet vaak niet van het bestaan af of de communicatie is te versnipperd. Het hebben van één centraal loket is gewenst.

6.2 Middagpanel

In de middag heeft een aantal vertegenwoordigers van (zorg-)toeristische organisaties zitting genomen in het panel;

- Dhr. de Meurichy van Roompot Care;
- Dhr. Ghijssels van Toerisme Vlaanderen;
- Mw. Schönknecht van Stichting Promotie Zeeland Delta;
- Dhr. van Disseldorp van RECRON.

Aan de panelleden en deelnemers in de zaal is een aantal stellingen voorgelegd.

Stelling 1: Er moet één overkoepelende internationale/ interregionale organisatie zijn die fungeert als aanjager voor een toegankelijke kuststrook

De mening van het panel ten aanzien van bovenstaande stelling is wisselend. Men vindt het in theorie een goed idee maar ziet het in de praktijk niet gebeuren. Bovendien zou een centrale organisatie een rem kunnen vormen op lokale initiatieven. De panelleden zien meer in kennisuitwisseling op regelmatige basis (bijvoorbeeld jaarlijks): hierbij kan gedacht worden aan een werkconferentie als vandaag. Bovendien zijn er te veel verschillen tussen de twee landen (en de regio's daarbinnen) op het gebied van de mate van toegankelijkheid, de organisatie en de morfologie van het landschap. Hierdoor is één uniforme organisatie voor de twee regio's niet haalbaar en efficiënt.

Stelling 2: Er moet voor België en Nederland één keurmerk komen voor een toegankelijk strand

Het panel en de deelnemers in de zaal zijn van mening dat dit niet haalbaar is. Toerisme Vlaanderen is bezig met een eigen keurmerk in Vlaanderen omdat het Europese keurmerk (ITS) niet optimaal werkt (men kan gewoon een sticker kopen); in Nederland functioneert het ITS keurmerk wel. Bovendien ontstaat het probleem dat er zeer veel verschillende gradaties van toegankelijkheid zijn, die moeilijk middels een keurmerk worden weergegeven. Men hecht meer waarde aan een symbool dat de bezoeker prikkelt om nadere informatie te gaan verzamelen.

Stelling 3: Toeristische voorzieningen voor zorgbehoevende mensen is een taak van...

Het panel is het er over eens dat ook hier (net als bij stelling 4 van de ochtend) sprake is van *co-makership* tussen overheid, markt en gebruiker. De overheid moet het initiëren en soms realiseren, de markt is verantwoordelijk in andere delen in de keten (horeca bijvoorbeeld) en de gebruiker moet aan de bel trekken als hij fouten ziet en moet daarnaast meedenken over oplossingen.

Stelling 4: Het toegankelijk houden van strandopgangen en stranden kan niet zonder vrijwilligers

Het panel is van mening dat het toegankelijk houden van het strand als openbare ruimte de taak is van de overheid: de inzet van vrijwilligers is niet noodzakelijk. Daarnaast zien zij grote problemen bij het vinden van vrijwilligers. Het voordeel van betaalde krachten is dat men meer kan verwachten: bij vrijwilligers is er meer sprake van vrijblijvendheid. Mantelzorg speelt echter wel een belangrijke rol bij de ondersteuning om een toegankelijk strand ook daadwerkelijk te kunnen bereiken. Mantelzorg biedt voor mensen met een beperking mogelijkheden tot het ondernemen van dergelijke activiteiten.

6.3 Bouwstenen voor de Handleiding

Tijdens de werkconferentie zijn de bouwstenen voor de Handleiding benoemd. Hierbij is onderscheid gemaakt in hardware, software en orgware. Deze termen zijn afkomstig uit een theorie van Michael Porter⁵. Bij hardware draait het om de 'harde' kant, het draait hier om fysiek aanwezige aspecten, dingen die men letterlijk vast kan pakken. Denk hierbij bijvoorbeeld aan gebouwen, infrastructuur en inrichting. Software doelt op de 'zachte' kant. Aspecten die onder software vallen zijn niet fysiek vast te pakken, het gaat hierbij om activiteiten, sferen en gebeurtenissen. Voorbeelden hiervan zijn evenementen, informatievoorziening, verhalen en dergelijke. Bij orgware gaat het om de organisatie die achter een initiatief ligt. Denk hierbij bijvoorbeeld aan werkgroepen of samenwerkingsverbanden.

Onderstaande punten vormen de leidraad bij het opstellen van de Handleiding. Deze zijn tijdens de werkconferentie door de deelnemers aangedragen.

Hardware: de fysieke zaken die in de Handleiding genoemd moeten worden

- Voorzieningen: streven is maximale toegankelijkheid, de start is minimaal één 100% toegankelijk strand per aan de kust gelegen kern;
- Gediversificeerd aanbod;
- Keten onderdelen met elkaar verbinden: taxi, restaurants, transferium, parkeren, openbaar vervoer en dergelijke;
- Zoveel mogelijk jaarrond toegankelijkheid, rekening houdend met ecologie en seizoenen;
- Technische eisen (zie hoofdstuk 7).

Software: de aanvullende 'voorzieningen'

- Informatie (actueel en aangepast aan weersomstandigheden, inclusief beeldmateriaal);
- Links op website van gemeentes en andere bestemmingen;
- Informatie- en kennisuitwisseling (bijvoorbeeld jaarlijkse netwerkbijeenkomsten; leren van Vlaamse en Zeeuwse praktijkvoorbeelden);
- Aanhaken op bestaande projectmogelijkheden;

⁵ Porter, M.E. (1990). *The competitive advantage of nations*. The Free Press: New York.

- Waar mogelijk keurmerk maar in ieder geval een symbool met betrouwbare onderliggende informatie;
- Keuze voor aantal strandovergangen ook afhankelijk van meerjarige financiering;

Orgware: de organisatie van een toegankelijk en bereikbaar strand

- Organiseren van het toegankelijk houden, plannen onderhoud door eigenaar;
- Assistentie op bestelling (mantelzorg/ vrijwillige thuiszorg/ jobstudenten);
- Samenwerking: beginnen bij wat er al is;
- Samenwerking met beheerders;
- Integrale benadering (markt, overheid en gebruiker);
- Overheid als trekker en faciliteerder: alle samenwerkingspartijen moeten ook initiatief nemen;
- Gebruiker heeft ook een rol, ook vóór besluit erbij betrekken;
- Digitale media spelen een rol.

Figuur 6.3 Kennisoverdracht tijdens werkbezoek Knokke-Heist

De bouwstenen voor de Handleiding worden uitgewerkt in een Handleiding voor de toegankelijkheid en bereikbaarheid van het strand. Deze Handleiding is weergegeven in het volgende hoofdstuk. De Handleiding is een gebruiksdokument dat voor alle Euregio-partners ondersteuning biedt bij het werken aan een toegankelijke en bereikbare kuststrook in het kader van het project “120 kilometer Kustkwaliteit”.

7. HANDLEIDING BEREIKBAARHEID EN TOEGANKELIJKHEID

7.1 Succesbepalende factoren

Bij de realisatie van een toegankelijk en bereikbaar strand is een aantal punten van belang. Deze zijn een voorwaarde om succesvol de verbetering van de toegankelijkheid te realiseren, te communiceren en te organiseren. Bij het opstellen van deze succesbepalende factoren is uitgegaan van een hoog ambitieniveau: volledige integrale toegankelijkheid, rekeninghoudend met alle factoren. De praktijk zal echter weerbarstig zijn en het niet mogelijk maken om deze ambitie overal en volledig te verwezenlijken. Het streven blijft echter om op termijn deze ambitie te halen.

7.1.1 Hardware

- *Streven naar maximale toegankelijkheid: start met minimaal één toegankelijk strand per aan de kust gelegen kern*

Het streven is om de gehele Zeeuwse en Vlaamse kust toegankelijk te maken: dit vergt echter een groot aantal aanpassingen die niet meteen zijn door te voeren. Daarom zal sprake zijn van een groeimodel waarbij voor de huidige situatie een basisniveau van toegankelijkheid moet worden nagestreefd. In de huidige situatie zal tenminste één strand per aan de kust gelegen kern toegankelijk en bereikbaar moeten zijn voor mensen met een beperking. Hierbij gelden de NEN⁶, NBN⁷, CEN⁸ en ISO⁹-normen die bij het basisniveau benoemd staan als uitgangspunt. Bij het gebruik van de normen is het aan te raden te kiezen voor de norm die opgesteld is door het hoogste orgaan. Dit omdat er zo al in een vroeg stadium op mogelijke toekomstige ontwikkelingen in de normering wordt ingespeeld, bovendien bevordert het vasthouden aan Europese normen de grensoverschrijdende uniformiteit. Bij aanleg van nieuwe voorzieningen of de aanpassing ervan zal de aannemer de opdrachtgever goed kunnen informeren over welke normen van belang zijn. Om de toegankelijkheid structureel te verbeteren is het belangrijk om als gemeenten in Zeeland en Vlaanderen te zorgen dat nieuw aanbod dat aan

Figuur 7.1 Hellingshoek meten duinovergang Schouwen-Duiveland

⁶ NEN staat voor Nederlandse norm en is eigenlijk niets anders dan een document met afspraken. De naleving ervan is niet juridisch afdwingbaar, het is echter wel mogelijk dat dwingbare regelgeving verwijst naar specifieke normen. Voor dit onderzoek zijn een aantal NEN normen van de volgende thema's van toepassing: Bouw, Services (Toerisme & Vrije tijd), Gezondheidszorg & Medische Technologie, Logistiek en Transport.

⁷ NBN is de Belgische versie van de bij voetnoot 5 beschreven NEN normen.

⁸ CEN staat voor de European Committee for Standardization. Deze normen hebben als doel de Europese economie, het welzijn van Europeanen en het milieu te stimuleren en hebben betrekking op zowat alle sectoren van de samenleving. Voor dit onderzoek zijn met name de normen op het gebied van Health and safety, Construction, Services en Transport and packaging van toepassing.

⁹ ISO staat voor International Organization for Standardization en wordt gevormd door een netwerk van 157 landen. De ISO normen zijn internationaal geldig en worden ontwikkeld voor alle industriële sectoren. Voor dit onderzoek zijn de ISO normen op het gebied van building Construction van belang.

de kuststrook gerealiseerd wordt voldoet aan de technische normen voor toegankelijkheid. Op deze manier worden toekomstige knelpunten ten aanzien van toegankelijkheid voorkomen;

◦ *Gediversificeerd aanbod*

Strandbezoekers willen keuzemogelijkheid: dit geldt net zo goed voor minder-validen als voor validen. Daarom is gediversificeerd aanbod succesbepalend voor een toegankelijk en bereikbaar strand. Het is niet de bedoeling om specifieke stranden in te richten voor alleen minder-validen: men wil kunnen kiezen voor verschillende stranden met verschillende kenmerken. Gediversificeerd aanbod biedt mensen met een beperking ook de keuzevrijheid voor diverse horeca-aanbieders, aanbieders van verblijfsaccommodaties en vervoersvormen;

◦ *Toegankelijkheid van de gehele keten*

Alleen toegankelijkheid van het strand is niet voldoende: het gaat om de toegankelijkheid van de gehele *strandbeleving*. Deze strandbeleving is op te splitsen in een aantal ketenonderdelen:

- Routestructuren;
- Taxi;
- Openbaar vervoer (aanpassing halte-plaatsen);
- Parkeren (inclusief aangepast openbaar toilet);
- Transferia (indien aanwezig);
- Verplaatsmogelijkheden op het strand (onder andere strandrolstoelen);
- Restaurants;
- Verblijfsaccommodatie.

Deze ketenonderdelen moeten op elkaar aansluiten zodat men bijvoorbeeld vanuit de bus, die toegankelijk is voor mensen met een beperking, direct het strand op kan en vervolgens ook de naastgelegen horeca kan bezoeken om daar iets te drinken en naar het toilet te gaan. Denken vanuit deze keten is een succesbepalende factor om gezamenlijk zorg te dragen voor een toegankelijke Vlaamse en Zeeuwse kuststrook;

◦ *Zo veel mogelijk jaarrond toegankelijkheid*

In de huidige situatie zijn veel stranden alleen in de zomer toegankelijk en bereikbaar. Veel voorzieningen worden in de winter verwijderd. Met de trend van seizoensverbreding is het goed om ook in het voor- en naseizoen te zorgen voor een bereikbaar en toegankelijk strand. De strandpaviljoens en horeca gelegen aan de kust moeten toegankelijk zijn om ook in het voor- en naseizoen voor mensen met of zonder een beperking bereikbaar te zijn. De gemeenten spelen hierin ook een rol: zij kunnen de aanbieders van voorzieningen gelegen

Figuur 7.2 Strandrolstoel bij EHBO-post in Knokke-Heist

aan de kust stimuleren (en daar waar mogelijk binnen de gemeentelijke wet- en regelgeving opleggen) om zoveel mogelijk jaarrond toegankelijk en bereikbaar te zijn voor mensen met een beperking. Daarnaast zullen de gemeenten zelf ook inspanningen moeten doen naar hun eigen beleid en bevoegdheden. Tevens kunnen de gemeenten bekijken of bepaalde tijdelijke voorzieningen die alleen in de zomer worden aangeboden wintervast kunnen worden gemaakt: op deze manier wordt jaarrond toegankelijkheid bevorderd. Hierbij moet uiteraard de regelgeving van hogere overheden in acht genomen worden (in België is het immers verboden wintervaste

constructies op het strand te plaatsen). Mocht volledige toegankelijkheid in de winter niet realistisch of haalbaar zijn, dan is het in ieder geval noodzakelijk dat er sprake is van toegankelijkheid gedurende het voor- en naseizoen en op piekdagen zoals schoolvakanties en feestdagen. Het is echter wel wenselijk om zoveel mogelijk te streven naar jaarrond toegankelijkheid.

7.1.2 Software

◦ *Toeristische informatiestructuur: belang gebruik digitale media*

Een deel van het aanbod aan de Vlaamse en Zeeuwse kuststrook is al toegankelijk: de communicatie hierover ontbreekt echter in sommige gevallen. Een goede informatiestructuur draagt bij aan een toegankelijk en bereikbaar strand (kuststrook). Internet speelt hierbij een grote rol: men zoekt voorafgaand aan het bezoek de informatie over de kust op. Deze moet ook beschikbaar zijn via websites van toeristische promotie organisaties. In België is bijna alle informatie ontsloten via Toerisme Vlaanderen: nieuwe informatie zal daarom ook via deze website bekend worden gemaakt. In Nederland is de informatie niet via één website ontsloten. De gemeenten, promotieorganisaties en ondernemers vermelden de informatie vaak zelf. Eén Zeeuwse promotieorganisatie (bijvoorbeeld Stichting Promotie Zeeland Delta) kan een rol spelen bij het goed ontsluiten van de informatie. De website www.stranden-zeeland.nl is hier een goed startpunt voor. De informatie op deze website gaat echter specifiek over het strand, het is ook nodig informatie te geven over de toegankelijkheid van andere aspecten van het toerisme. Deze link dient vermeld te worden op websites van gemeenten en aanbieders aan de kust. De informatie die op de websites ontsloten wordt moet actueel zijn en aangepast aan het seizoen en/ of de weersomstandigheden. Tevens is het interessant om hierbij beeldmateriaal te tonen: dit geeft de bezoekers een goede indruk van de mogelijkheden op het strand en in de omgeving. In de meest ideale situatie is er een centrale plek (fysiek en digitaal) waar mensen terecht kunnen voor hun informatie van hieruit kunnen zij eventueel doorgestuurd worden naar andere informatiebronnen. Dit is tevens een van de aanbevelingen die naar voren komt uit het onderzoek van de Kamer van Koophandel, Vakantie met zorg in Zeeland (2007).

Daarbij is mond-tot-mond reclame voor consumenten met een beperking een steeds belangrijker criterium voor een keuze. Men baseert de keuze voor een vrijetijdsactiviteit op ervaringen van andere bezoekers. Daarom is *user generated content* gewenst op de Vlaamse en Zeeuwse en websites. Dit houdt in dat gebruikers hun ervaringen kunnen uitwisselen en tips en hints aan elkaar doorgeven. Tevens kan hierop een toepassing geplaatst worden waarmee gebruikers kunnen aangeven welke voorzieningen en specifieke plaatsen slecht toegankelijk zijn. Deze worden gestuurd naar de desbetreffende gemeenten, waardoor zij hier op kunnen inspelen.

Naast de informatie die voorafgaand aan een bezoek wordt opgezocht is het ook belangrijk om ter plekke informatie te verstrekken over routes, voorzieningen en toegankelijkheid. Bij duinovergangen moet bijvoorbeeld vermeld worden waar de volgende duinovergang is en of de horecavoorzieningen op en aan het strand toegankelijk zijn.

Kortom, het is belangrijk de informatievoorziening te verbeteren. Ook dit komt naar voren uit het rapport van de Kamer van Koophandel (2007);

◦ *Eén herkenbaar symbool voor toegankelijkheid*

Om de communicatie over de toegankelijkheid en bereikbaarheid te versterken is een herkenbaar symbool wenselijk. Het gaat hierbij om een symbool en niet om een keurmerk;

◦ *Aansluiten bij bestaande projectmogelijkheden*

Er is al een aantal projecten gestart dat inzet op de verbeteringen van de toegankelijkheid en bereikbaarheid van het strand. Aan de Vlaamse kust worden in de zomer jobstudenten ingezet die mensen met een zorgvraag op het strand ondersteunen; in Nederland verzorgt onder andere Roompot Care vakanties voor mensen met een zorgvraag. Nieuwe projecten en initiatieven kunnen aansluiten bij deze bestaande projecten. Het project van de jobstudenten kan verder worden uitgebouwd, er kan bijvoorbeeld bekeken worden welke mogelijkheden er zijn om de jobstudenten ook in de vakantieperiodes buiten de zomer in te zetten. Het is belangrijk dat er wordt aangehaakt op bestaande projecten, zodat op een efficiënte en effectieve manier de toegankelijkheid verbeterd wordt;

Figuur 7.3 Toegankelijke strandhoreca op het strand van Knokke-Heist

◦ *Informatie- en kennisuitwisseling tussen Belgische en Nederlandse overheid en betrokken organisaties*

Vlaamse en Zeeuwse overheden, ondernemers en belangenorganisaties kunnen veel van elkaar leren. De situatie in België en Nederland is anders, waardoor dingen op een andere manier worden georganiseerd. De verschillende partijen leren van elkaar door de opgedane kennis en ervaring uit te wisselen. Om deze kennisoverdracht te bevorderen kan gedacht worden aan jaarlijkse kennisbijeenkomsten;

◦ *Design for all op een aantrekkelijke manier*

Nieuwe en bestaande voorzieningen voor mensen met een beperking moeten op een aantrekkelijke manier worden vormgegeven en ontworpen. Aanbod voor minder-validen moet net zo mooi ontworpen worden als dat voor validen het geval is. Op deze manier zullen voorzieningen op een natuurlijke manier worden ingepast en niet opvallend anders ontworpen naar voren komen. Naast de eis van technische normen waaraan de voorzieningen moeten voldoen is de vormgeving en het ontwerp een succesbepalende factor. Architecten, ontwerpers en producenten spelen een rol bij dit uitgangspunt 'Design for all' waarbij zo min mogelijk gebruikers van efficiënt, veilig en gemakkelijk gebruik van producten, gebouwen, vervoer, werkplekken, et cetera worden buitengesloten. Dit betekent dat bij productontwikkeling niet alleen wordt gekeken naar de 'gemiddelde' gebruiker, maar dat ook rekening wordt gehouden met consumenten die in meerdere of mindere mate een beperking hebben;

◦ *Meerjarige afspraken*

Een toegankelijk en bereikbaar strand komt tot stand door *co-makership* tussen overheid, markt en gebruiker. Deze vorm van publiek-private samenwerking vraagt echter wel om een structurele aanpak. Bij het verbeteren van de bereikbaarheid kan er onderscheid gemaakt worden tussen het aanleggen van voorzieningen en het beheer en onderhoud ervan. Bij beide aspecten is het van belang dat er vanuit het *co-makership* gedacht wordt: de gebruiker kan invloed hebben op de aanleg van voorzieningen, bijvoorbeeld via koepelorganisaties. Ondernemers op het strand hebben belang bij goede bereikbaarheid en gemeenten hebben belang bij een 'totaalplaatje': niet alleen een bereikbaar strand, maar ook het bijbehorende aanbod moet goed zijn. Bij de aanleg van voorzieningen is het daarom van belang te kijken

Figuur 7.4 Niet toegankelijke strandopgang Joossesweg, Zoutelande

naar de belangen en wensen van alle drie de genoemde partijen. De eerste stap is de aanleg van voorzieningen. Door publiek-private samenwerking kan een integrale aanpak nagestreefd worden. Met de aanleg van voorzieningen zijn we er echter nog niet. Op het moment dat de voorzieningen eenmaal aanwezig zijn, zijn beheer en onderhoud noodzakelijk. Het maken van meerjarige afspraken hierover tussen overheden en bedrijfsleven is een belangrijke succesbepalende factor. Elke organisatie kan deze afspraken

maken vanuit de eigen belangen, doelstellingen en mogelijkheden. Bij onderhoud en beheer speelt de gebruiker ook een rol: door eventuele ongewenste situaties te melden, kan adequaat ingespeeld worden op de specifieke problemen die bij onderhoud en beheer ontstaan.

7.1.3 Orgware

◦ *Samenwerking essentieel (vanuit bestaande structuren)*

Samenwerking tussen overheden, ondernemers, zorg-, gehandicapten- en toeristische promotieorganisaties is essentieel. Deze samenwerking moet uitgaan van bestaande overlegstructuren en samenwerkingsverbanden. Het opzetten van nieuwe initiatieven is goed als het een aanvulling is op de al bestaande initiatieven. Integrale aanpak door de verschillende ketenonderdelen met elkaar te verbinden is belangrijk: het gaat om een totale kustbeleving en niet alleen om een toegankelijk strand;

◦ *Overheid faciliterende rol: fungeert als aanjager*

Bij de bovengenoemde samenwerking heeft de (hogere) overheid een faciliterende rol. Gemeenten brengen partijen bij elkaar om samenwerking tussen alle ketenonderdelen die eerder bij *hardware* zijn genoemd te bevorderen. Gemeenten hebben een faciliterende rol bij de ondersteuning ten aanzien van de infrastructuur op het gebied van zowel routes als parkeervoorzieningen. Daarnaast speelt de overheid een rol bij het stimuleren van ondernemers bij het creëren van voorzieningen die voldoen aan de toegankelijkheidseisen. Door financiële ondersteuning te bieden of te zorgen voor randvoorwaarden (zoals infrastructuur) biedt dit ondernemers een extra stimulans om zorg te dragen voor toegankelijk aanbod. Een andere optie zou een vereveningsprincipe kunnen zijn. In ruil voor het toegankelijk maken van een horecagelegenheid bijvoorbeeld krijgt de ondernemer extra mogelijkheden voor het aanleggen van een (groter) terras;

◦ *Assistentie op bestelling*

Naast toegankelijkheid en bereikbaarheid is er een groeiend aantal kustbezoekers die tevens een zorgvraag hebben. Door aan de kust gezamenlijk invulling te geven aan deze zorgvraag wordt de kust ook voor deze bezoekers aantrekkelijker. Hierbij kunnen gemeenten stimuleren dat samenwerking gezocht wordt met lokale/ regionale zorginstellingen die deze zorg zouden kunnen leveren en dat deze mogelijkheid vervolgens gecommuniceerd wordt. Via deze zorginstellingen kan zorgassistentie op afspraak worden aangevraagd. Er kan hiervoor ook gekeken worden naar samenwerking met uitzendbureaus gespecialiseerd in de

zorg of mogelijkheden voor inzet van jobstudenten (Vlaanderen). In Zeeland wordt gebruik gemaakt van vrijwillige thuiszorg;

- *Gebruiker betrekken bij ontwikkelingen*

De gebruiker is degene om wie het draait: zonder de gebruiker heeft het aanbod immers geen nut. De gebruikers zijn mensen met een beperking en zij dienen bij de verbetering van de toegankelijkheid en bereikbaarheid betrokken te worden. De gebruiker is degene die signaleert en kan aangeven welke verbeterpunten prioriteit moeten krijgen. Gemeenten en betrokken organisaties dienen de gebruiker bij (nieuwe) ontwikkelingen te betrekken. Een mogelijkheid om dit te doen is via de diverse belangenverenigingen/ -organisaties.

7.2 Basisniveau voorzieningen

De eerder genoemde factoren zijn succesbepalend voor een toegankelijke en bereikbare kuststrook. Er is echter ook een basisniveau voor de voorzieningen: voor gemeenten, provincies en betrokken organisaties is dit het minimale niveau dat nagestreefd moet worden om de toegankelijkheid en bereikbaarheid te bevorderen. Dit basisniveau staat in deze paragraaf beschreven.

7.2.1 Hardware

- *Toegankelijke infrastructuur en openbaar vervoer aan de kust*

Toegankelijkheid van de ketenonderdelen aan de kuststrook dragen bij aan het succes van een toegankelijk en bereikbaar strand. Het vervoer en openbaar vervoer aan de kust is niet geheel toegankelijk. Gemeenten, provincies en hogere overheden (België) zullen met vervoersbedrijven moeten overeenkomen dat bussen, trams en transferia aan de kust toegankelijk zijn. Dit betekent dat bussen en trams laagvloerse in- en uitstapmogelijkheden moeten hebben. De transferia zijn overstappunten waarbij mensen met een beperking de mogelijkheid moeten hebben om vanaf de auto of bus over te stappen op een pendelbus naar het strand. Hoe dit opgepakt wordt en hoever hierin gegaan dient te worden verschilt per gemeente. Anderzijds hebben de gemeenten en provincies zelf een rol door zorg te dragen voor invalidenparkeervoorzieningen dicht bij duin- of strandopgangen en kwalitatief goede paden tot op het strand;

- *Voldoen aan technische normen*

Instituten voor Normalisatie op Belgisch, Nederlands en Europees niveau houden zich bezig met standaardnormen om de toegankelijkheid in de samenleving te verbeteren. Deze normen worden vastgesteld op basis van diverse onderzoeken. Normen en technische eisen die gesteld worden aan toegankelijke voorzieningen zijn aan verandering onderhevig. Tevens zijn de normen in België en Nederland anders. Er is echter een onderzoek gestart vanuit CEN om de normen voor toegankelijkheid binnen het toerisme Europees vast te leggen: de resultaten hiervan zijn echter nog niet bekend. Europese normen maken de verbetering ten aanzien van toegankelijkheid en bereikbaarheid een stuk helderder. Daarom is het belangrijk om de wijzigingen in normalisatie bij te houden en bij aanleg van nieuwe voorzieningen of aanpassingen van bestaande voorzieningen uit te gaan van de actuele normalisatie. De actuele normen zijn te vinden op de volgende websites:

- Nederlands normalisatie Instituut (NEN): www.nen.nl;
- Bureau voor Normalisatie (NBN): www.nbn.be;
- European Committee for Standardization (CEN): www.cen.eu;
- International Organization for Standardization (ISO): www.iso.org.

Zoals eerder gesteld is het aan te bevelen uit te gaan van de maximale norm, dit om de grensoverschrijdende uniformiteit te bevorderen.

Tevens is er via Infopunt Toegankelijk Reizen uitgebreide informatie te vinden over de technische eisen ten aanzien van parkeervoorzieningen, toegangspaden, deurbreedtes, balies, paden en routes, niveauverschillen, liften, sanitaire voorzieningen, horecagelegenheden en verblijfsaccommodaties. Deze zijn verkrijgbaar via de website van Infopunt Toegankelijk Reizen in Vlaanderen (www.toegankelijkreizen.be). Deze eisen richten zich specifiek op de sector toerisme in Vlaanderen. Voor Nederland zijn veel (algemene) toegankelijkheidseisen te vinden op de website van het Internationaal Toegankelijkheidssymbool (www.toegankelijkheidssymbool.nl). In Bijlage 1 worden deze twee lijsten tegen elkaar afgezet om de verschillen tussen Vlaanderen en Nederland inzichtelijk te maken;

◦ *Aanbieden van voorzieningen;*

Om aan het basisniveau te voldoen is het van belang om in het hoogseizoen voldoende voorzieningen te treffen en te bieden voor mensen met een beperking om het strand toegankelijker te maken. Denk hierbij bijvoorbeeld aan strandrolstoelen met grote rubberen banden (de Jutter bijvoorbeeld) waarmee de strandbezoeker helemaal tot aan de branding kan komen. Met sommige uitvoeringen kan hij zelfs het water in gereden worden. Een andere voorziening zijn strandmatten. Deze maken dat er een verhard pad komt over het rulle zand waar een rolstoel overheen kan rijden. Deze matten zijn verplaatsbaar waardoor ze in de winter, als het strand vrij moet zijn, weggehaald kunnen worden. Het is bij het

Figuur 7.5 Wel matten, maar niet toegankelijk

plaatsen van de matten van belang dat deze tot zover mogelijk doorlopen op het strand, bij voorkeur tot aan de branding zodat de bezoeker optimaal van het strand kan genieten. Een andere voorziening die van belang is is een gehandicaptoilet. Het is voor mensen met een beperking van belang te weten dat zij naar het toilet kunnen indien nodig. Dit gehandicaptoilet kan ook multifunctionele eigenschappen krijgen door het bijvoorbeeld te combineren met een plek waar ouders hun baby's kunnen verschonen. Tot slot is er een initiatief van Stichting Outdoor4disabled, die een soort strandrups hebben ontwikkeld waar mensen met een beperking met rolstoel en al op kunnen rijden om zo over het strand gereden te worden. Het zou interessant kunnen zijn om op dergelijke initiatieven aan te haken.

7.2.2 Software

◦ *Feitelijke informatie ontsluiten*

De feitelijke informatie over toegankelijkheid moet vermeld worden op de websites van aanbieders en diensten voor mensen met een beperking. Op deze manier kunnen de mensen met een beperking zelf beoordelen welke stranden en voorzieningen voor hen wel of niet toegankelijk zijn. Er zijn immers verschillende gradaties van beperkingen, die vragen om verschillende aanpassingen. Voor mensen met een beperking moeten de draaicirkels die gemaakt kunnen worden met de rolstoel, de breedtes van deuren en de hellingen van overgangen online inzichtelijk zijn om zelf te beoordelen of het voor hen toegankelijk is.

7.2.3 Orgware

◦ *Organisatie van het toegankelijk houden in overleg met eigenaar*

Stranden die toegankelijk zijn en voorzieningen die hieraan bijdragen kunnen door weersinvloeden minder toegankelijk zijn. Op het moment dat er een zandstorm is geweest of het hard heeft geregend kan dit afdoen aan de mate van toegankelijkheid. Snel onderhoud en eventuele reparatie van deze voorzieningen is essentieel. In overleg met de eigenaar kan de overheid afspreken dat zij deze voorzieningen aanlegt en met de eigenaar/ ondernemer in de omgeving afspreken dat hij/ zij zorgt dat de voorzieningen toegankelijk blijven, goed worden onderhouden en wanneer nodig worden gerepareerd. Ook hier kan het vereveningsprincipe dat reeds beschreven is in paragraaf 7.1.3 kunnen worden toegepast;

◦ *Samenwerking met beheerders*

Terrein Beherende Organisaties (TBO's) in België en Nederland (bijvoorbeeld: Natuurpunt Vlaanderen, Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten) spelen tevens een rol bij de toegankelijkheid. De natuurgebieden zijn vaak gelegen direct aan het strand of duin, en duinovergangen zijn vaak in beheer van de TBO's. Ook regionale en landelijke organisaties als Afdeling Kust (België) en Rijkswaterstaat/ Waterschap (Nederland) moeten betrokken worden bij de verbetering van de toegankelijkheid en bereikbaarheid van het strand. Voor TBO's en Waterschappen wordt naast de primaire taak van terreinbeheerder en kustbewaking ook recreatief medegebruik steeds belangrijker. Bij de ontwikkelingen om de Vlaamse en Zeeuwse kuststrook toegankelijker te maken zijn deze partijen dan ook belangrijk. Gezamenlijk en integraal kan bekeken worden welke aanpassingen kunnen worden doorgevoerd of niet. Communicatie met TBO's/ Rijkswaterstaat en Waterschappen zorgt voor helderheid over de stand van zaken.

7.3 Samenvatting

De in de vorige hoofdstukken van dit rapport omschreven succesbepalende factoren voor een integrale toegankelijkheid en het basisniveau voor een minimale toegankelijkheid zijn in het onderstaande schema samengevat.

	Succesbepalende factoren	Basisniveau
Hardware	<ul style="list-style-type: none"> ◦ Streven naar maximale toegankelijkheid: start met minimaal één toegankelijk strand per kustplaats; ◦ Toegankelijk openbaar vervoer aan de kust; ◦ Gediversificeerd aanbod om de keuzevrijheid van mensen met een beperking te vergroten; ◦ Toegankelijkheid van alle ketenonderdelen: routestructuren, taxi, Openbaar Vervoer, parkeren, transferia, restaurants en verblijfsaccommodaties; ◦ Zo veel mogelijk jaarrond toegankelijkheid: ook vaste voorzieningen aanleggen/ mogelijk maken; 	<ul style="list-style-type: none"> ◦ Toegankelijke infrastructuur aan en naar de kust: aanpassingen voor toegankelijkheid met vervoersaanbieders overeenkomen en gemeenten voorzien in voldoende parkeervoorzieningen en toegankelijke duin-/ strandovergangen; ◦ Voldoen aan technische normen, volgens NEN-, NBN- CEN- en ISO normen; ◦ Aanbieden van voorzieningen voor mensen met een beperking als bijvoorbeeld strandrolstoelen, toilet, strandmatten;

Software	<ul style="list-style-type: none"> ◦ Toeristische informatiestructuur: toeristische informatie goed ontsluiten met als belangrijk middel digitale media (1 website); ◦ Eén herkenbaar symbool voor toegankelijkheid om de communicatie over toegankelijkheid te versterken; ◦ Informatie- en kennisuitwisseling tussen Belgische en Nederlandse overheid en betrokken organisaties; ◦ <i>Design for all</i> op een aantrekkelijke manier: natuurlijke inpassing van voorzieningen in de omgeving; ◦ Meerjarige afspraken door overheid: door faciliteren van randvoorwaarden (infrastructuur) en stimuleren van toegankelijkheid bij ondernemers door ondersteuning, verevening of financiële bijdragen; 	<ul style="list-style-type: none"> ◦ Feitelijke informatie over toegankelijkheid ontsluiten voor mensen met een beperking: bezoekers beoordelen zelf welke plekken wel of niet toegankelijk zijn; ◦ Aansluiten bij bestaande projecten/ mogelijkheden;
Orgware	<ul style="list-style-type: none"> ◦ Samenwerking essentieel vanuit bestaande structuren: nieuwe initiatieven alleen als ze aanvullend zijn op de bestaande initiatieven; ◦ Overheid faciliterende rol: fungeert als aanjager, brengt partijen bij elkaar en voorziet in randvoorwaarden; ◦ Zorg aanbieden op de stranden: assistentie op bestelling; ◦ Gebruiker betrekken bij ontwikkelingen: de gebruiker signaleert knelpunten. 	<ul style="list-style-type: none"> ◦ Organisatie van het toegankelijk houden in overleg met de eigenaar, gebruiker en ondernemers; ◦ Samenwerking met beheerders: Terrein Beherende Organisaties, waterschappen, Afdeling Kust en Rijkswaterstaat/ Waterschappen: helderheid over mogelijkheden.

BRONNEN

- CBS, website (www.cbs.nl; www.statline.cbs.nl)
- Gelijke Kansen (2008), website (www.gelijkekansen.be)
- Gemeente Knokke-Heist, website
- Gemeente Middelkerke, website
- Gemeente Nieuwpoort, website
- Gemeente Schouwen-Duiveland (2008), Met elkaar en voor elkaar: Beleidsplan Wet maatschappelijke ondersteuning (wmo) gemeente Schouwen-Duiveland 2008-2012. Zierikzee: Gemeente Schouwen-Duiveland.
- Gemeente Veere, website
- Infopunt Toegankelijk Reizen, website (www.toegankelijkreizen.be)
- Internationaal Toegankelijkheidssymbool, website (www.toegankelijkheidssymbool.nl)
- Kamer van Koophandel (2007), Vakantie met zorg in Zeeland: Marktverkenning naar economische kansen voor vakantie met zorg. Middelburg: Kamer van Koophandel voor Zeeland
- Kenniscentrum Toerisme en Recreatie (2007), Een toegankelijk strand voor iedereen!
- Kenniscentrum Toerisme en Recreatie (2008), Toeristische Trendrapportage Zeeland 2005/ 06.
- Kenniscentrum Toerisme en Recreatie (2008), Toeristische Trendrapportage Zeeland 2007/ 08.
- Kenniscentrum Toerisme en Recreatie (2007), Toeristische Trendkrant 2007 Zeeland.
- K.J. Projects, i.s.m. Klaverblad Zeeland, i.o.v. Provincie Zeeland (2008), Toegankelijke bos- en natuurgebieden in Zeeland. Goes: K.J. Projects en Vlissingen: Stichting Klaverblad Zeeland.
- Nationaal Instituut voor de Statistiek, website (www.statbel.fgov.be)
- NRIT (2007), Trendrapport Recreatie en Toerisme 2006-2007. Breda: NRIT
- Provincie Zeeland (2004), Zorgvisie Zeeland 2004-2008. Middelburg: Provincie Zeeland
- SCOOP (2007), Sociale Atlas Zeeland 2006. Middelburg: SCOOP
- Toerisme Vlaanderen (2005), De Vlaanderen-vakantieganger anno 2005. Brussel: Toerisme Vlaanderen
- Toerisme Vlaanderen (2008), website, (www.toerismevlaanderen.be)

- Toegankelijkheidsoverleg Vlaanderen, website
(www.toegankelijkheidsoverlegvlaanderen.be)
- Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid (2006), Boek II Gezondheidstoestand, Gezondheidsenquête België 2004. Brussel: Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid
- Zorgstroom, website (www.zorgstroom.nl)

BIJLAGE 1 CHECKLIST TOEGANKELIJKHEID EN BEREIKBAARHEID STRANDEN NEDERLAND EN VLAANDEREN

Onderstaand wordt een checklist weergegeven met de technische eisen aan diverse aspecten van de strandbeleving. De gegevens zijn uit 2008 en zijn aan verandering onderhevig. Voor Nederland zijn de gegevens gebaseerd op de richtlijnen voor het Internationaal Toegankelijkheidssymbool (www.toegankelijkheidssymbool.nl). Voor Vlaanderen zijn gegevens gebruikt van Toerisme Vlaanderen (www.infopunttoegankelijkreizen.be). De gegevens worden onderstaand naast elkaar gezet. Op veel punten zijn er overeenkomsten, op sommige vlakken zijn er echter verschillen te ontdekken. Voor wat betreft de toegankelijkheid van recreatieve fiets- en wandelpaden: helaas zijn hier geen Nederlandse richtlijnen voor gegeven. De richtlijnen voor Vlaanderen die onderstaand worden weergegeven kunnen echter ook toegepast worden op Nederland.

	Nederland	Vlaanderen
Parkeren		
- Minimaal aantal voorbehouden parkeerplaatsen (%)	2% van totaal	6% van totaal
- Maximale afstand parkeerplaats tot toegang	50 meter	25 meter
- Minimale afmeting parkeerplaatsen	350 (b) x 600 (l) cm	350 (b) x 600 (l) cm
- Maximale helling parkeerplaats	2%	2%
- Afwerking ondergrond	Vlak, horizontaal, stroef, aaneengesloten materiaal	Vlak, rolstoelvast, stroef aaneengesloten materiaal
- Signalering	Verkeersbord E6, kruismarkering	Verkeersbord E9A, contrasterende belijning
Bedieningselementen		
- Maximale hoogte t.o.v. de vloer	90 - 120 cm	90 - 120 cm
Toegangspaden		
- Minimale doorgangsbreedte pad	180 cm	150 cm (liefst 180 cm)
- Minimale doorgangsbreedte pad bij versmallingen	90 cm over afstand van max. 50 cm 120 cm over afstand van max. 10 meter	90 cm over afstand van max. 60 cm 100 cm over afstand van max. 120 cm 120 cm over afstand van max. 10 meter
- Maximale helling toegangspaden	2% in dwarsrichting en 4% in langsrichting	2% in dwarsrichting en 4% in langsrichting
- Maximaal hoogteverschil zonder trottoirverlaging	2 cm	2 cm. en afgeschuind
- Minimale breedte trottoirverlaging	120 cm	120 cm
- Maximale helling trottoirverlaging	10%	10%
- Afwerking ondergrond	Vlak, horizontaal, stroef, aangesloten materiaal, openingen niet breder dan 2 cm	Vlak, rolstoelvast, stroef en aangesloten materiaal, openingen niet breder dan 2 cm.
Toegang tot gebouw		
- Minimale breedte deuropening	85 cm (bij dubbele deuren is de vrije doorgang van de eerst openende deur minstens 85 cm)	90 cm (bij dubbele deuren is de vrije doorgang van de eerst openende deur minstens 90 cm)
- Minimale manoeuvreerruimte voor en achter deur	200 x 200 cm	150 x 150 cm
- Minimale vrije opstelruimte naast de slotzijde van deuren	50 cm, tenzij de deur is voorzien van openingsautomaat	50 cm
- Maximale bedieningsweerstand deuren	30 N / 3 kg, bij buitendeur 40 n / 4 kg	40 N / 4 kg
- Maximale hoogte drempels	2 cm	2 cm en afgeschuind

- Afwerking ondergrond	Vlak, horizontaal, stroef, aaneengesloten materiaal.	Vlak, rolstoelvast, stroef aaneengesloten materiaal
Sanitaire voorzieningen		
- Toiletruimte		
- Minimale afmeting integraal toegankelijke toiletruimte	220 x 165 cm	220 x 165 cm
- Minimale breedte deur	Naar buiten draaiend, 85 cm	Schuifdeur of naar buiten draaiend, 90 cm
- Minimale vrije draaicirkel in toiletruimte	150 x 150 cm	150 x 150 cm
- Doucheruimte		
- Minimale afmeting doucheruimte	120 x 180 cm (nat/droog gesplitst) of 150 x 165 cm (nat/droog in één ruimte)	110 x 140 cm
- Minimale breedte deur	Vrije doorgang minimaal 90 cm	90 cm
- Douchezitje aanwezig	Ja	Ja, met twee beugels, of doucheroelstoel
- Minimale vrije draaicirkel in doucheruimte	150 x 150 cm	150 x 150 cm
- Multifunctionele sanitairruimte (wc, wastafel, douche)		
- Minimale afmeting	220 x 220 cm	225 x 225 cm
- Minimale breedte deur	90 cm	90 cm
- Minimale vrije draaicirkel in sanitairruimte	150 x 150 cm	150 x 150 cm
Balie		
- Maximale hoogte werkblad bij verlaagde (onderrijdbare) deel	70 cm	80 cm (70 cm vrije hoogte onder balie)
- Minimale diepte onderrijdbare deel	60 cm	60 cm bij invullen formulieren, 40 cm bij enkel mondelinge informatie)
- Minimale breedte onderrijdbare deel	70 cm	90 cm
Elementen om hoogteverschillen te overbruggen		
- Helling		
- Maximale hoogte voor helling	100 cm	100 cm (boven 18 cm tevens trap)
- Minimale breedte helling	120 cm	120 cm
- Minimale afmeting gebruikruimte aan eind en begin helling	120 x 150 cm (150 x 150 cm indien moet worden gedraaid)	150 x 150 cm
- Afrijdbeveiliging aan open zijde van 5 cm bij (minimaal) hoogteverschil	10 - 25 cm	25 cm
- Leuning noodzakelijk bij minimaal hoogteverschil	> 25 cm	> 25 cm
- Trap		
- Maximale grootte optrede (verticale deel)	18,5 cm	18 cm
- Minimale grootte optrede (horizontale deel)	1 x aantrede + 2x optrede = 60 - 65 cm	23 cm
- Minimale trapbreedte	120 cm (in woning 90 cm)	120 cm (in woning 90 cm)
- Leuning aan weerszijden trap	Ja	Ja
- Visuele markering	Ja over volle breedte onderste en bovenste trede	Ja onder en bovenaan de trap. Eveneens tactiel. Op iedere trede contrastmarkering.
- Lift		
- Minimale afmeting liftkooi	105 (b) x 150 (d) cm	110 (b) x 140 (d) cm (beter 150 x 150 cm)
- Minimale breedte liftdeur	85 cm	90 cm
- Opklapbaar zijte indien	Vanaf vier stopplaatsen	Meer dan vier stopplaatsen
- Minimale manoeuvreerruimte voor lift	150 x 150 cm	150 x 150 cm
- Hoogte liftbediening	Tussen 90 en 120 cm van vloer, min. 50 cm uit	Tussen 90 en 120 cm van vloer, min. 50 cm uit de

	de hoek Visueel en akoestisch Min. 100 cm, max. 200 cm van vloer	hoek Visueel en akoestisch Min. 90 cm, max. 195 cm van vloer
<ul style="list-style-type: none"> - Verdiepingssignaal - Hoogte spiegel 		
Recreatieve fietspaden <ul style="list-style-type: none"> - Minimale breedte fietspad - Minimale breedte bij versmalling - Minimale hoogte fietspad - Maximale helling fietspad - Afwerking grond - Minimale omvang rustpunten - Informatievoorziening - Minimale hoogte bewegwijzeringborden 		180 cm Bij puntsversmalling: 90 cm Afstand <120 cm: 100 cm Afstand >120 cm maar < 10 m: 120 cm Afstand > 10 m: uitwijkpunten aanleggen van minimaal 150 x 150 cm 230 cm over hele afstand 2% in dwarsrichting, 5 % in lengterichting, indien niet mogelijk; aangeven! Na elke helling van > 5% rustpunt aanleggen Vlak, rolstoelvast, aaneengesloten, slipvrij (ook bij nat weer), goede aanwalsing toplaag en afwatering. Openingen niet groter dan 2 x 2 cm. 150 x 150 cm buiten circulatiezone fietspad Letterhoogte minimaal 1/100 van de leesafstand, middelpunt bord op 125 cm hoogte, grotere borden met veel tekst kantelen in hoek van 10°. 100 - 150 cm
Recreatieve wandelpaden <ul style="list-style-type: none"> - Omvang wandelpad - Minimale breedte wandelpad - Minimale breedte bij versmalling - Minimale hoogte wandelpad - Maximale helling wandelpad - Afwerking grond - Afrijdbeveiliging - Vrije breedte vlonderpad - Bruggen 		Bij voorkeur lusvormig en 2-5 km lang 150 cm (liefst 180 cm) Afstand < 120 cm: 100 cm Afstand > 120 maar < 10 m: 120 cm Afstand > 10 m: keerpunten aanleggen van minimaal 150 x 150 cm 210 cm over hele afstand 2% in dwarsrichting, 5% in lengterichting, indien steiler: aangeven! Na elke helling steiler dan 5% rustplaats Vlak, rolstoelvast, aaneengesloten, slipvrij, goede aanwalsing toplaag en afwatering. Openingen niet groter dan 2 x 2 cm, sleuven dwars op looppad. 5 cm hoog bij verhoogd pad en omgrijpleuning op 100 cm hoogte. 120 cm bij één- en 180 cm bij tweerichtingsverkeer Afrijdbeveiliging en leuning aanwezig en goede aansluiting op pad (maximaal hoogteverschil 2

BIJLAGE 2 VOORBEELDPROJECTEN

De opgestelde Handleiding biedt een kader voor de uitvoering van projecten. Hieronder worden een aantal voorbeeldprojecten benoemd. Deze projecten dienen puur als inspiratie voor het opzetten van aanvullende projecten ten behoeve van de verbetering van de toegankelijkheid. Het zijn zodoende niet projecten die hoe dan ook uitgevoerd dienen te worden. Bij de beschrijving van de voorbeeldprojecten is geen rekening gehouden met de huidige stand van zaken in de aparte Zeeuwse en Vlaamse kustgemeenten. Dit omdat er nog veel verschil te zien is tussen hoe ver de verschillende gemeenten al zijn op het gebied van toegankelijkheid.

◦ *Voorbeeldproject 1: Ondernemersbijeenkomsten*

Het stimuleren van bestaande ondernemers en startende ondernemers om bij hun diensten en voorzieningen rekening te houden met de toegankelijkheid voor mensen met een beperking. Dit kan door ondernemers zelf te laten ervaren welke knelpunten mensen met een beperking ervaren en kennis te delen over het belang van de senioren doelgroep voor de Vlaamse en Zeeuwse kuststrook. Provincies en gemeenten in België en Nederland kunnen gezamenlijk een dergelijk project opstarten, waarbij zij het project financieren. Doel van dit project is om gezamenlijk de toegankelijkheid te verbeteren door het besef bij ondernemers te vergroten;

◦ *Voorbeeldproject 2: Websites Toegankelijke kuststrook*

Er zijn momenteel diverse websites die berichten over het aanbod en de voorzieningen aan de kuststrook. Door deze websites te inventariseren kan gedacht worden aan een overkoepelende website met hierop alle links naar bestaande websites. Aan de gebruikers kan worden nagevraagd waar zij voornamelijk de informatie verzamelen. Er kan op deze manier onderzocht worden of er behoefte is aan een overkoepelende website of dat er een aantal meest gebruikte websites zijn waarop links naar gemeenten en aanbieders vermeld moeten worden;

◦ *Voorbeeldproject 3: Academy for Accessibility in Tourism (voor aanbieders en gebruikers)*

Kennisoverdracht kan bevorderd worden door een aantal keer per jaar de relevante partijen op het gebied van toegankelijkheid van de Vlaamse en Zeeuwse kuststrook bij elkaar te brengen. Het gaat hierbij om uitwisseling tussen de centrale kennis van overheid, ondernemers en gebruikers. Uit de voorliggende rapportage blijkt dat *co-makership* belangrijk is bij de vormgeving van het vrijetijdsveld. Dit zou tot uitvoering kunnen komen door bijvoorbeeld één keer per jaar bij elkaar te komen op telkens een andere locatie waar kennisuitwisseling centraal staat en concrete projecten worden gestart of uitgebreid. De gebruiker speelt hierbij een rol door bijvoorbeeld bestaande of nieuwe initiatieven van diensten of producten te laten testen. Deze *pilots* kunnen bij succesvol gebruik vervolgens verder worden uitgerold;

◦ *Voorbeeldproject 4: Toegankelijkheidssymbool*

Door gezamenlijk een symbool voor toegankelijkheid in te stellen kan dit gecommuniceerd worden naar de gebruiker. Dit symbool kan aan de gehele kuststrook gebruikt worden. Om dit symbool te ontwikkelen kan gedacht worden aan een brainstormbijeenkomst met betrokken Vlaamse en Zeeuwse partijen. Hierbij is het belangrijk om aan te haken op de bestaande symbolen die door Toerisme Vlaanderen onlangs zijn ingesteld. In een brainstormbijeenkomst kunnen een vertegenwoordiger van Toerisme Vlaanderen, vertegenwoordigers van gemeentes, zorginstellingen en gebruikers zelf samen nadenken hoe dit symbool vorm moet krijgen en hoe het gebruik ervan gecontroleerd kan worden.

BIJLAGE 3 AFRONDING PROJECT

Op 27 januari 2009 is tijdens een bijeenkomst met de Euregio-partners de conceptrapportage 'Kansen aan de Kust' besproken. Tijdens de bespreking is door de Euregio-partners positief gereageerd op de rapportage en is ingegaan op enkele inhoudelijke verbeterpunten. De besproken punten zijn aangepast en hebben geleid tot de definitieve rapportage.

Terugblik

Tijdens de bijeenkomst is teruggeblikt op het proces en uiteindelijke resultaat van het project. De Euregio-partners hebben hierbij het volgende opgemerkt:

- Met name de interactieve delen van het project zoals de werkconferentie en werkbezoeken, hebben bijgedragen aan een samenwerking tussen Vlaamse en Zeeuwse partijen. De werkbezoeken in beide regio's zijn positief ervaren en de basis voor verdere samenwerking in de toekomst is gelegd. De opgedane contacten zijn een basis voor de verdere samenwerking in de toekomst;
- Tijdens het project zijn de verschillen in betrokken organisaties en werkwijzen tussen België en Nederland naar voren gekomen;
- Tijdens de werkconferentie was er dubbeling tussen de paneldiscussie in de ochtend en de middag.

Vervolgstappen

De Euregio-partners gaan bij de uitvoering van hun projecten daar waar mogelijk invulling geven aan de besproken punten in 'Kansen aan de Kust'. Door samenwerking met gemeenten, bedrijfsleven, toeristische promotieorganisaties en belangenbehartigers zullen zij de inspanningen voortzetten en verder werken aan de verbetering van de toegankelijkheid en bereikbaarheid van de Vlaamse en Zeeuwse kuststrook. De suggesties om periodiek bijeen te komen en de voortgang te bespreken en kennis uit te wisselen, werden overgenomen.

BIJLAGE 4 DEELNEMENDE EUREGIO-PARTNERS

De deelnemende Euregio-partners in dit project zijn:

- Gemeente Middelkerke;
- Stad Blankenberge;
- Gemeente Knokke-Heist;
- Coördinatiepunt Duurzaam Kustbeheer;
- Gemeente Sluis;
- Gemeente Vlissingen;
- Gemeente Veere;
- Stichting Strandexploitatie Walcheren;
- Gemeente Noord-Beveland;
- Gemeente Schouwen-Duiveland;
- Provincie Zeeland.

BIJLAGE 5 LIJST VAN GEINTERVIEWDE ORGANISATIES

Geïnterviewde organisaties:

- Provinciale Steunpunten Toegankelijkheid;
- Toerisme Vlaanderen;
- Intro VZW;
- Vlaams Steunpunt Toegankelijkheid;
- Katholieke Vereniging Gehandicapten;
- De Stroom;
- OKRA;
- Zorginstelling Klaverblad;
- ANGO gehandicaptenorganisatie;
- Zorgstroom;
- Stichting Strandexploitatie Walcheren;
- Roompot Care;
- Verblijfsaccommodatie de Schouwse Boer;
- Nederlandse Branche Vereniging Aangepaste Vakantie;
- Stichting promotie en marketing Zeeland Delta.